

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/337389564>

Poci u svim pravcima B Skorc

Book · July 2019

CITATIONS

0

READS

1,110

1 author:

[Bojana Škorc](#)

Fakultet likovnih umetnosti beograd

37 PUBLICATIONS 24 CITATIONS

SEE PROFILE

Iz recenzija

Bojana Škorc se ne prihvata primamljivih pretenzija (kojih bi se retko koji autor odrekao) da svoja otkrića grubo svrsta u neku vrstu dijagnostičkih instrumenata, već nudi nešto mnogo šire i dublje, a to je kao što naslov dela kaže: poziv na putovanje u svim pravcima u simboličkom istraživanju sebe...

Reč je ne samo o izazovu, već i o nekoj vrsti unutrašnje estetike gde su istraživač i posmatrana pojava unutrašnjeg polja jedno te isto. Sve je jedno... Spolja i unutra se spajaju, kao i mikrokosmos u nama i beskraj oko nas.

Nebojša Milićević

Iz recenzija

Knjiga koja u naslovu poziva na divergentno putovanje, zahteva od čitaoca da makar za trenutak zaboravi imperijalne uticaje u učenju, kojima je linearno kretanje, iz tačke A u tačku B, osnovni a često i jedini princip kretanja. Ovaj način trošenja života je jedini izvestan. Njegova izvesnost je i najveća kazna za zatočeni čovekov duh. Pa ipak većina bira tu nepodnošljivu izvesnost pre nego prihvati poniranje u nesagledive dubine sopstvenoga duha. Na podluci ove gole činjenice Bojana projektuje svoje prosvetiteljske ciljeve. Ona svojim pedagoškim radom, javnim nastupima i literaturom udahnuje snagu pre svega mladima da se bore i izborne za vrijnu slobodnomislećeg bića koje neće postati žrtvom nedovršenih socijalnih projekata.

Adam Partić

Otud, vrednost ove knjige odražava se i u tome što, kroz poziv na neobaveznu igru, pruža priliku čitaocima da se na trenutak vrate košenima, iskonskom, instinktivnom i da, makar na trenutak, u „carstvu intrapsihičkog polja“ osveste nejasna osećanja, odnose sa ljudima, dopadanja i nedopadanja, preispitaju sistem vrednosti, da se zamisle i razmisle o dobrom i zlu, istinama i lažima... Pruža mogućnosti užurbanim pojedincima, koji u trci sa vremenom i sticanjem materijalnog, zaboravljaju šta su suštinske vrednosti. Ova knjiga je poziv, kako kaže sama autorka, na „unutrašnju letnju kroz sebe u svim pravcima“, do granica koje sami odredimo.

Bišjana Pejić

Bojana Škorc POĆI U SVIM PRAVCIMA

Bojana Škorc
POĆI U SVIM PRAVCIMA
Boja i krug - simboličko istraživanje

Bojana Škorc Poći u svim Pravcima

www.mostart.co.rs

ISBN 978-86-80640-33-4

Bojana Škorc

Poći u svim Pravcima

Boja i krug - simboličko istraživanje

Recenzenti

dr Nebojša Milićević, psiholog,
Departman za psihologiju, Filozofski fakultet Niš,
dr Biljana Pejić, psiholog,
Udruženje za empirijska istraživanja umetnosti
dr Adam Pantić, likovni umetnik
Univerzitet umetnosti, Beograd

Bojana Škorc

Poći u svim Pravcima:

Boja i krug - simboličko istraživanje

m o s t a r t 2 0 1 9 .

Sadržaj

Boja i pozicija

- 1 - Polja boja [9]
- 2 - Povezanost pojmova i boja [10]
- 3 - Pozicija u polju [13]
- Periferija (1) – daleko od „Ja“ [14]
- Središnji deo (2) - prsten, točak, kolovrat [15]
- Centar (3) – tačka duše [16]
- Osećaj „Ja“ [19]

Boje - šire tumačenje

- Simbolizam boja [22]
- Boje i harmonija [23]
- Preferencija boja [26]
- Tradicionalna upotreba boja: spektar belo-crveno-crno [28]
- Sanovnici kao izvor podataka o značenju boja [30]
- Prethodna istraživanja – znamo što ne znamo da znamo [33]

Asocijativno značenje boja

- Bela [36]
- Žuta [38]
- Narandžasta [40]
- Crvena [41]
- Plava [44]
- Zelena [45]
- Ljubičasta [46]
- Smeđa [47]
- Siva [48]
- Crna [49]

Polje unutrašnje estetike – šire objašnjenje

Veština samoistraživanja [52]

Funkcije svesti [54]

Unutrašnja estetika – mreža značenja [56]

Samoistraživanje

Pokušajte da pomerate Ja [58]

Gde su se našli otac i majka? [60]

Koje su boje Dobro i Zlo? [62]

Odnos Ja i oni [63]

Istina ima važnost ali nema boju [64]

Apstraktni model svesti –

Kvadratna mandala [65]

Komunikacija svesti i oboda [69]

Literatura [75]

O autoru [81]

Napomena

Ova knjiga je organizovana tako da čitaoca uvede u svet simbola i asocijacija kroz lično iskustvo samo - istraživanja. Da bi se pratio proces na koji knjiga poziva, potrebno je prvo pročitati uvodni deo a zatim popuniti upitnik koji se nalazi kao prilog u knjizi.

Kada se popuni upitnik, dalje čitanje upućuje na uže tumačenje procesa koji se odigravaju tokom ličnog rada na osnovu stvorenih odgovora, gde čitalac preuzima ulogu istraživača sopstvenih procesa. Drugi deo knjige sadrži tumačenja mogućih odgovora i veza između odgovora koje je čitalac-samoistraživač stvorio, posebno u okviru simbolike boja, funkcija svesti i simbolike kruga.

Treći deo knjige se bavi širim tumačenjem pitanja značenjskog polja boja, simbolike prostora, odnosa svesnih i van-svesnih funkcija, prikazuje nalaze većeg broja istraživanja na te teme. otvaraju se mnogi putevi proučavanja unutrašnjih mreža značenja u polju dubinske psihologije, estetike, alhemijaskog i tradicionalnog nasleđa, kao i kvantnih pristupa čoveku kao biću, višeslojnom i samostvarajućem biću. Biću koje često nije svesno svojih moći, svoje širine i svog bogatstva u zadatku življenja.

Unutrašnja estetika

„Pošao bih u svim pravcima.“

iz Pozdravi nekog

Veština samoposmatranja – vrednost pogleda iznutra je znatno potisnuta takozvanim objektivnim pristupima pogleda na čoveka izvan čoveka. Zbog kulture koja je isključiva u ovom zahtevu, veliki broj ljudi danas ne obraća pažnju na doživljaj, fine osećaje i duboka osećanja. tako se događa da ljudi sebe često definišu kroz vizuru drugih, a moć da spoznaju i poštuju same sebe predali su nečemu što nisu oni. Kao da je čovek svoj osnovni humani kapacitet da stvara, zbunjuje se, menja se, voli, pita se, oseća, igra se i ne - pre kidno gradi polje oko sebe, zaboravio ili podredio nečem drugom. Potreban povratak u biće – „onto - loško lečenje“.

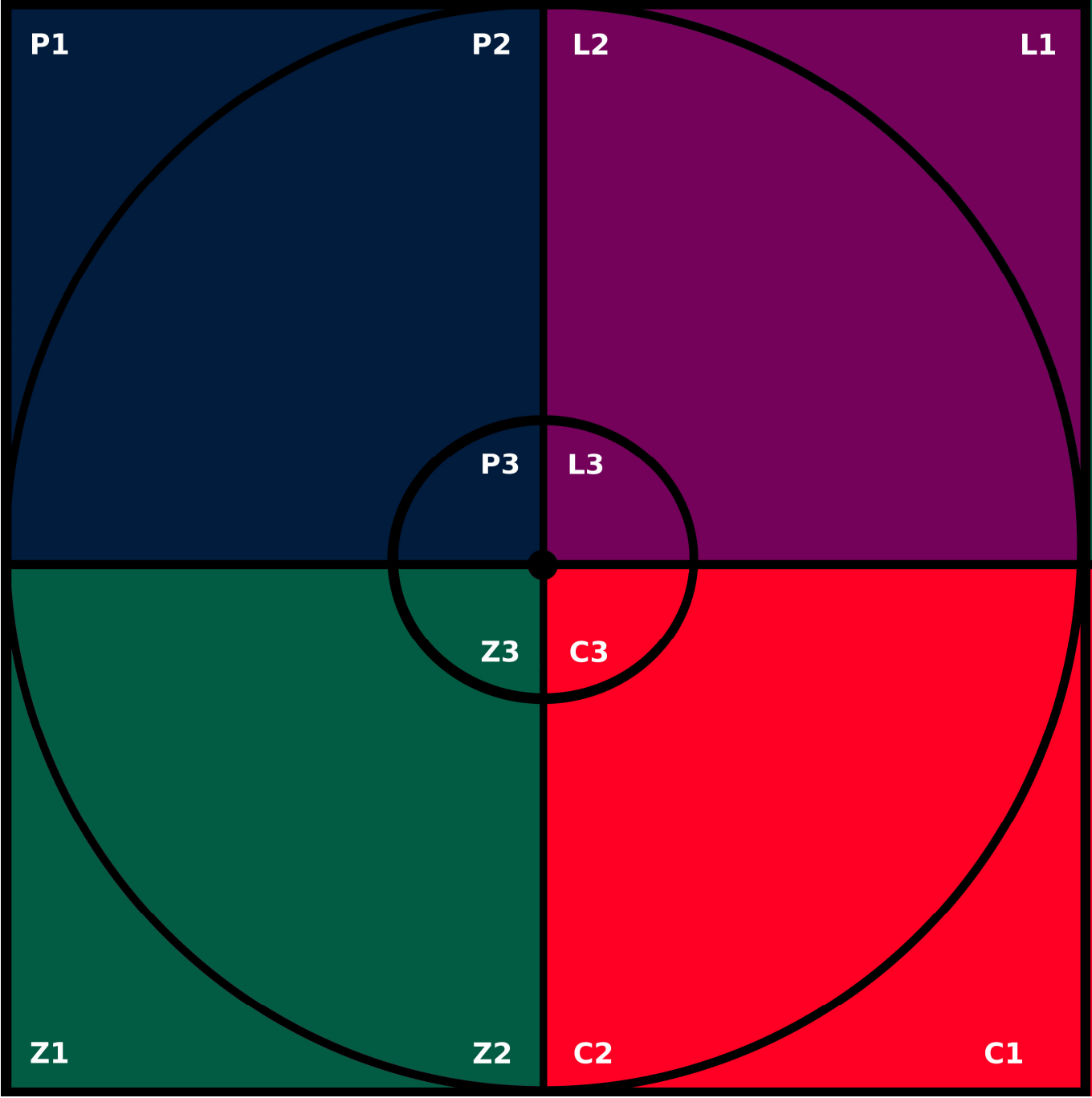
U unutrašnjoj estetici su istraživač i posmatrana pojava unutrašnjeg polja jedno isto. A u osnovi ideje lepog kako nas je učio Pitagora, nije ništa drugo do harmonija, uravnoteženje. Dakle, ovo bi moglo da bude vaše lično istraživanje unutrašnjeg reda, smisla i harmonizacije. Dovoljno je pažljivo posmatrati šta ste odgovorili, kako ste se osećali tokom rada, kako biste se osećali da ste odgovorili drugačije, kako su odgovarali vama bliski ljudi. možete izmisliti neograničen broj svojih igara i pitanja. unutrašnja estetika, kao prostor značenja, emocija i nevidljivo prisutnog zna -

nja je samo vaša igra u kojoj ste istovremeno i igrač i polje. Na tom putu u svim pravcima stvara se učenje o smislu.

Ovo istraživanje nastalo je kao susret različitih ideja u zajedničkoj tački unutrašnjeg sveta čoveka, predstavlja naoko jednostavan proces ulaženja u sebe u estetsko-simboličkom smislu. Početak našeg veka obeležen je novim bojama nauke – interdisciplinarnim putevima koji se prelivaju preko oboda pojedinačnih disciplina. Ova metoda samoistraživanja je zamišljena tako da u sebi ukršta više polazišta koja zajedno odslikavaju unutrašnji simbolički prostor, uključujući u njega sadržaje oba psihološka polja - svesnog i nesvesnog. Sadrži sažete ideje nastale iz rada sa ljudima kao i znanja u oblasti eksperimentalne estetike i psihologije, testova boja i domaćih istraživanja simbolike boje, Jungovog modela svesti, simbolizma mandale sa istoka i alhemičarskih ideja aritmologije – nauke o harmoniji. Odmah da razjasnimo, ovo nije dijagnostičko sredstvo, ne vrši klasifikovanje ljudskog bića u unapred propisane kategorije, ne nudi naučne istine sa pozicije eksperta koji poseduje znanje (ja-znalac) da bi ih primenilo kao gotov paket na one koji ga nemaju. Zamišljen je da aktivira nešto drugo – tihi glas intuicije, dopadanja, nejasnog osećaja, finog talasanja utisaka u iskustvu života. ovo istraživanje nije naučno u standardnom smislu, nego unutrašnje-estetsko, a putovanje na koje poziva odigrava se u bogatom carstvu intrapsihičkog polja.

Uputstvo: pred Vama je tabla sa bojama i oznakama polja. Pogledajte slobodno, zamislite da je to prostor. Tu je i lista pojmova. Pokušajte da povežete pojmove sa bojom i poljem u kome bi po Vašem osećaju pojam najbolje pristajao, smestite ga u ovaj prostor. Pored pojma, napišite šifru polja (slovo i broj) u koje se po Vašem osećaju, najbolje smešta.

Pojam	Polje	Pojam	Polje
Kuća		Ja	
Mudrost		Zemlja	
Oni		Usamljenost	
Tajna		Misao	
Otac		Mir	
Maštanje		Istina	
Porodica		Umetnost	
Nemir		Radost	
Tuga		Mi	
Skrivanje		Zdravlje	
Dete		Vanvremenost	
Budućnost		Intuicija	
Potreba		Igra	
Ljubav		Stvarnost	
Osećanje		Slabost	
Ona		Telo	
Život		On	
Snaga		Žena	
Znanje		Prošlost	
Briga		Ljudi	
Dobro		Akcija	
Prijatelj		Pretnja	
Sudbina		Zlo	
Sadašnjost		Čovek	
Bajka		Vrlina	
Ravnoteža		Životinja	
Bes		Magija	
Rast		Priroda	
Pokret		Majka	
Stabilnost		Obnavljanje	

Tumačenje odgovora

Boja i pozicija

1 - Polja boja

Plava boja asocira na funkciju mišljenja i svi pojmovi koje postavite u to polje ste zapravo povezali sa njom. Pošto je racionalni, svesni deo najčešće dominantan u vaspitanju, odrastanju i osvajanju uloge odraslog, verovatno je da će veliki deo pojmova biti povezan sa plavom. Plava boja označava i distanciranost, kontrolu i društvene vrednosti, i u eksperimentalnim istraživanjima se pojavljuje zajedno sa crvenom, kao najčešće birana boja. Verovatno je da ovo predstavlja Vaše „polje razuma“.

Crvena boja asocira na osećanja, energiju, dinamiku, pokret, razigranost, životnu snagu i ekspanziju i svi pojmovi koje postavite u to polje angažuju vašu osećajnost. Crvena boja po značaju spada u dominantne boje, u tradicionalnoj simbolici je povezana sa pojmovima život, zdravlje, sreća. Pojmovi povezani sa crvenom pokazuju da postoji jak emocionalni stav prema njima. Verovatno je da ono što se nađe u crvenom polju predstavlja vaše „polje srca“ u čistom i aktivnom obliku.

Zelena boja asocira na prirodu, čulni osećaj i telo i svi pojmovi koje povežete sa zelenom smatrate fizički važnim za vaš život, zdravlje, telesno polje i zadovoljstvo. U istraživanjima na našim ispitanicima, zelena boja se značajno ređe pojavljivala u asocijativnim mrežama značenja kao prvi izbor. U ovom slučaju ona predstavlja zonu tela, čula, fizičkog okruženja, zemlje,

prirodne materijalne osnove a predstavlja i zonu podrške. Pojmovi koji se nalaze u ovom polju predstav - ljavu vašu zonu fizičke osnove, sigurnosti, tela i zdravlja.

Ljubičasta boja asocira na intuiciju, neodređe - nost, transcendentno i izmešteno iz realnosti i svi pojmovi koje ste povezali sa njom predstavljaju za Vas prelazno polje prema mitskom, čudesnom i magič - nom. Pored toga, tu će se smestiti i pojmovi koji nose određenu emocionalnu tenziju ili raspolućenost koja ne može direktno da se iskaže. Intuitivni deo ličnosti, kao i načini na koje prihvatamo ili poričemo svoje intuitivne osećaje, veoma se razlikuju između ljudi, tako da stepen poverenja u intuitivno veoma varira. Ljubi - časti segment polja boja takođe sadrži našu nameru otkrivanja drugih svetova i traženja načina za uzdi - zanje samog sebe, kapacitet za transformaciju.

2 - Povezanost pojmova i boja

Mnoga istraživanja dokazuju stabilne asocijativne veze između pojmova i boja. To znači da se sa izvesnom verovatnoćom može očekivati povezanost bojapojam ali samo na planu opšte statističke mere, a to znači na većoj grupi ljudi kada se njihovi odgovori saberu. Šta će predstavljati vaš lični raspored ne zavisi od ovih mera, niti ima „tačnih“ i „pogrešnih“ veza, na - protiv, ako se pojavi neočekivanost ili odstupanje od proseka možda to nudi najviše dragocenih informacija o unutrašnjem polju. Lišerov kolor test (Luescher, 1971, Lišer, 1988) je pokazao da o nama mnogo govori ono što najviše volimo, omiljena boja, kao i ono što najmanje prihvatamo, čega se „grozimo“, jer oba pola čine našu jedinstvenost. To je prilika za saznanje o

sebi. U ovom samoistraživanju nije reč o dopadanju, mada ono verovatno igra ulogu u izboru veza, ali prvenstveno ovde se oslanjamo na polje značenja šire od sviđanja. To je polje implicitnog, nevidljivog značenja: šta mislimo kada ne znamo šta da mislimo?

Očekivane veze su:

Crveni pojmovi: osećanje, snaga, akcija, žena, ljubav, radost, nemir, bes, pokret, majka.

Plavi: vrlina, čovek, dobro, prijatelj, znanje, umetnost, istina, mir, misao, mudrost.

Zeleni: životinja, život, zemlja, zdravlje, telo, rast, obnavljanje, stabilnost, priroda, potreba,

Ljubičasti: bajka, slabost, intuicija, skrivanje, tajna, usamljenost, magija, briga, maštanje, vanvremenost.

Neutralni pojmovi koji nemaju jasne asocijativne veze, smešteni prema ličnom osećaju: ja, mi, ona, on, oni, otac, dete, porodica, kuća, ljudi, sudbina, sadašnjost, prošlost, budućnost, zlo, tuga, ravnoteža, stvarnost, igra, pretnja.

Izbor pojmova je načinjen tako da postoji ujednačen broj za svako polje, po deset očekivanih za svaku od boja i uz to dvadeset neutralnih.

Lične zamenice: ja, on, ona, oni, mi, kao i neodređene imenice: ljudi, otac, majka, dete, su naravno, lični simboli, govore o vama. Neke projektivne metode (npr. testovi nedovršenih rečenica - TNR) kao instrumenti zasnivaju se na sličnoj ideji da ćemo govoreći o „njemu“ ili „njoj“, zapravo govoriti o sebi i svom partneru, prijatelju ili roditelju. sve je priča o „Ja“.

Ujednačavanje broja pojmova (po 10) za svaku boju olakšava sagledavanje proporcija svake boje u Vašem ličnom polju. Prostim sabiranjem može se steći uvid koliko pojmova je sa čim povezano. Pogledajte ukupan broj pojmova koje ste vezali uz neku boju:

Saberite:

Crveno: Plavo: Zeleno: Ljubičasto:

Ova proporcija može da uputi na raspoređenost četiri funkcije na unutrašnjem planu. Dominacija plave ukazuje na misaoni aspekt, crvene na osećajni, zelene na čulno - telesni i ljubičaste na imaginativni deo ličnosti. U svom složenom opusu, Jung nas upuću je na ideju o četiri funkcije svesti, o čemu će biti više reči u diskusiji instrumenta, tako da iako bi mogla da se očekuje relativna ujednačenost četiri polja, ona se u nečijem konkretnom odgovoru ne mora pojaviti. Boje koje su izabrane su pigmenti koji odgovaraju onima iz Lišer kolor testa, jer su se u njegovim istraživanjima pojavljivali kao psihološko diskriminativni i pobuđujuć za polja simbola. Kvalitativne provere su pokazale da se ponekad pojavljuje velika neujednačenost u smislu da se neka od boja ne pojavljuje ni u jednom ili u vrlo malom broju odgovora, dok neka druga dominira. Može da se pretpostavi da izrazita odbojnost prema nekoj od boja govori o naglašenom unutrašnjem otporu, koji ima šire psihološko značenje. Moglo bi da uputi na postojanje jakog poricanja i neprihvatanja u vezi sa nekom oblasti života, a poznato je da kada ulažemo preveliku energiju u poricanje, tu postoji problem na koji emocija pokušava da ukaže.

3 - Pozicija u polju

Postavljanje polja boja u kvadratnu strukturu na kojoj se nalaze dva koncentrična kruga predstavlja kombinovanu primenu znanja o poljima mandale, alhemičarske ideje četvorstva i tehnike semantičkog diferencijala (Osgood, 1975a, 1975b) na analizu ličnih simbola.

Konstrukcija polja boja je postavljena tako da suprotne funkcije (mišljenje – osećanje, čula – intuicija) zauzimaju dijagonalne pozicije. Isto tako, apstraktno – konkretno je oslikano gore-dole pozicijom polja. U gornjoj polovini su apstraktnija (mišljenje, transcendentno) a u donjoj konkretnija (osećanje, oset, čula) asocijativna polja.

Ako saberete ukupan broj pozicija pojmova u polju nezavisno od boja, dobićete nešto kao „mapu značaja“ ovih reči.

Saberite:

Broj 1 (koliko puta je biran) Broj 2 Broj 3

Raspored pojmova u odnosu na centar-periferiju je lična mapa značenja. Preliminarno istraživanje na 35 učesnika je pokazalo da od 60 ponuđenih reči 17 ima statistički značajno povezan raspored u odnosu na centar – periferiju (tabela 1). Kada se posmatra grupa ljudi, pojmovi: ja, istina, snaga, majka, priroda, telo, sadašnjost, ravnoteža, dobro, potreba, osećanje, budućnost, umetnost i tajna – teže centru. Pojmovi: briga, oni, ljudi i slabost, težiće periferiji polja. Previsok broj pojmova u centru može da ukaže na ličnu konfuziju, neodlučnost i zbunjenost u kojoj sve deluje kao jednako vredno. Previsok broj pojmova na peri -

feriji naprotiv, na relativizaciju svega, odbacivanje - ništa nije važno. Najveći broj pojmova bi se očekivano smestio negde na najveću površinu koja predstavlja srednju vrednost, to jest na poziciju br. 2, manji broj bi se udaljio prema periferiji (broj 1) ili približio centru (broj 3). Ovo bi odslikavalo našu unutrašnju hijerarhiju bliskosti pojma u odnosu na doživljaj sebe.

Periferija (1) – daleko od „Ja“

Tu se, po pretpostavci, smeštaju pojmovi koji su nam najmanje važni, udaljeni, koje težimo da istisnemo iz polja (neprijatni) ili smo neodlučni, pa ne znamo šta sa njima. To je likovni prikaz ideje o simboli - ci mandale, kombinovan sa kupastim modelom svesti (Jakobi, 2000, Jung 1987). Pošto je izbor boja mali, tu su i oni pojmovi za koje nismo sigurni sa čime bismo ih povezali jer nema adekvatne boje. Neki učesnici upućuju da su u gornje odsečke smeštali važne stvari i tako imali ideju „vrha, ekspanzije“ a u donje „teške, cureće“ stvari. Moguće je da vaš raspored prati i ovu strategiju. ipak, najčešće, ugaoni odsečki predstavljaju ono što je najviše udaljeno od centra „Ja“. Iako klasi - čan oblik mandale ili model kupe posmatran iz vazduha, nema kvadratnu nego cikličnu osnovu, pri vizuelnoj konstrukciji instrumenta učinilo mi se da je naša kultura sklonija pravim linijama i apstrakcijama ovog tipa, pa se čini verovatnim da opšti utisak kvadrata bolje odslikava apstrakni oblik mišljenja koji se ovim pokreće. U ličnoj mapi značenja, ugaoni odsečki predstavljaju najudaljenije tačke u odnosu na „Ja“.

Središnji deo (2) - prsten, točak, kolovrat

Središnji deo obuhvata najveću površinu, delo-

vanje boje je time najjače i tu se smeštaju pojmovi koji imaju veliku energiju, veći značaj za nas lično od prvog odsečka ali manji značaj od centra. U ovom polju su pojmovi koje smeštamo u drugi stepen važnosti, veoma su bitni ali ne i ključni i zahvataju veliku simboličku oblast života. Sve što se odnosi na naše okruženje, socijalno i fizičko, verovatno će se naći u ovom prstenu. Simbolički ova oblast asocira na točak, okretanje u ciklusima, vremensku cikličnost, nebeski točak, točak istorije, točak sudbine... naše iskustvo u životnom polju. Pra-slika kosmičke zmije koja guta kraj sopstvenog repa, okrećući se u beskraj - nom procesu (*Uroboros*), označava pokretni prsten, pra-krug koji je stalno u okretu. U srpskoj tradiciji okretanje točka u ciklusima je bilo praćeno nekom vrstom tabua, pa su prelje (obrtanje preslice), mlinari (obrtanje žrvnja) i grnčari (obrtanje grnčarskog točka) bili neka vrsta posvećenih zanata, a prema zanatlijama se moralo ophoditi oprezno jer se verovalo da imaju veću moć od ostalih članova zajednice i da su bliski magijskom elementu (Tolstoj, 2001). Prema mnogim istočnim duhovnim učenjima, točak karme, sudbine ili istorije se neprekidno obrće simbolišući trajanje ili dimenziju vremena u kome uzroci i posledice pletu svoja tkanja. Kako smo postavljeni u ovom okretanju?

Mnoga duhovna učenja kao i evropske škole askeze predlažu da se svakodnevni život zbog toga shvati kao neka vrsta pokrivača suštine, obmane koju treba prozreti na putu prema oslobođenju i prosvetljenju. Pojavljuje se niz recepata kojima se anulira uticaj svakodnevnog iskustva kao negativan po duhovno napredovanje. Verujem da puteva prema duhovnosti ima bezbroj, a odricanje od životnog tkanja i istupanje

iz točka vremena je jedan od njih - put jogina, kako se negde naziva (Čopra, 2005), askeza i napuštanje točka uzroka i posledice. Ipak, bliža sam uverenju da se za nas obične ljude upravo kroz poštovanje svakodnevnog životnog iskustva, življenje u vremenu, okretanje u točku zajedno sa bićima oko nas, kroz rađanje, trajanje i umiranje takođe može naći put, ako ne prečicom prema prosvetljenju, ono ka prihvatanju, ljubavi i samilosti prema saputnicima u tom zajedničkom, velikom krugu. I na taj način poštuje se dar života koji smo dobili. Bez obzira kako se postavili prema ovom okretanju, on simboliše iskustveni život. Ovde će se smestiti ono što delimo sa drugima oko nas.

Centar (3) – tačka duše

Iako je centar najmanji po površini, najveći je po unutrašnjem značaju. U Jungovom modelu svesti, centar je oblast ego funkcija svesti oko koje se raspoređuju svi ostali sadržaji „Ja“. Iako se u njegovo vreme smatralo da centar modela svesti mora da bude budna, razumna svest, Jung je uvideo da on nikako nije čisto svestan, već da je mešovite svesno – nesvesno - nadsvesne prirode (Jung, 1996b, Jung, 2013, James, 1902). Po mnogim duhovnim modelima, najuži prsten predstavlja granicu našeg svesnog dela oko koga se koncentrično raspoređuju šire sudbinske forme i uticaji. U sred ovog polja smešta se nevidljiva tačka, zamišljeni apsolutni centar mandale kao tačka koja je do te mere komprimovana (sabijenog značenja) da predstavlja najveću poziciju sile uz najmanju količinu kretanja, dakle centar duše. U filozofiji mandale, centralna kružnica je uže polje koje je diferencirano od ostatka, ima jasnu granicu. Što je nešto bliže apsolut-

nom centru, to je za nas značajnije. U njenom zamišljenom centru (centar centra) se nalazi transcendentna tačka koja usled velike prikupljene energije gubi materijalnost i u sebe sažima apsolutni smisao, tako da postaje tačka prelaza u višu svest ili tačka nepomičnosti i apsolutnog, proširenog duha iz koga se sve stvari sveta opažaju kao jedno. Vladika Nikolaj u svojoj analizi simbola razvija ideju da je svaki simbol u svom krajnjem sloju oznaka Boga, simbol ima osovinsko značenje koje čovek uči da prepozna i usvaja, kao što dete uči da čita slova. Čitanje simbola treba da teži tom centralnom značenju, ljudi uče da razlikuju simbole od onoga što neki znak označava, jer ako ih zavede ono konkretno što je povezano sa simbolom, onda se skreće u idolo-poklonstvo – klanjanje označenom, klanjanje simbolu Boga umesto Bogu (Velimirović, 1998). Prema alhemičarskom učenju, dostizanje tačke prenosa, duševne pozicije centralnog mirovanja nazvan „statika“ uvodi tragača u viši red duha: „Veliki cilj je da se ovde, u ovom svetu, izgradi jezgro *statičkog* svetskog bratstva i da se preko tog bratstva i sa njim stvori novo životno polje.“ (Rajkenborg, 2005: 42) Centar simboličkog polja bi bila tačka oko koje se u najbližim prstenovima nalaze pojmovi velikog značaja koji pripadaju unutrašnjem polju osobe. Čitav ovaj apstraktni obrćući oblik podrazumeva rotaciju u različitim slojevima, brzinama i stepenima gustine u odnosu na „Ja“, dinamičan proces kreacije sebe u odnosu prema poljima značenja. Čovek je predstavljen kao polje koje se neprekidnom energijom samokreira.

„Čovek stvara životni plan sa svojim egzistencijalnim središtem i to sa svojom imaginacijom (život-

17

nom maštom). Ova imaginacija nije posebno razum i posebno osećaj i posebno volja, nego je jedinstvo i središte svega troga, vizionarski zanos i eksplozivna munja slike, na koncu, elementarni primordijalni tvorački akt.“ (Hamvaš, 1995: 32)

To bi bila Vaša unutrašnja definicija sebe.

Alhemičarsko nasleđe takođe dobar deo svojih napora usmerava na otkrivanje centra kao tačke sublimiranja tri ljudska gradivna elementa: materije (tela), duše i duha. To je to isto pitanje transcendentne tačke apsoluta, jedne drevne, divne ideje o sadržanosti svega u svemu (Lionel, 1984; Štajner, 2011; Bohm, 1985). Na isto mesto će nas znatno kasnije dovesti koncepti nastali na otkrićima kvantne fizike: “Osnova ove ideje je da je čitav svemir na neki način obmotan u svemu i da je svaka stvar umotana u celinu. Iz ovoga sledi da se na neki način i do nekog stepena sve umotava ili implicira u sve, ali na takav način da, pod uobičajenim uslovima svakodnevnog iskustva, postoji dosta velika relativna nezavisnost stvari. Osnovna pretpostavka je onda da ovaj odnos umotavanja nije pasivan ili veštački. Pre, aktivan je i suštinski za ono što svaka stvar jeste. Sledi da je svaka stvar unutrašnje povezana sa celinom, pa tako i sa svim ostalim.” (Bohm, 1990: 274)

Interesantno je primetiti da se kod malog broja ispitanika u preliminarnom istraživanju centar smatra poljem male važnosti, pa se bitni pojmovi udaljavaju u krajnje odsečke. Moguće da iza ovoga stoje razlike u pozicioniranju svog psihičkog polja u svetu. Istočne i zapadne varijante razumevanja čovekove duše se razlikuju i to, naravno, nisu monolitni, nego mnoštvo različitih koncepata, ali koji ipak imaju neke zajedničke

dominantne crte. Zato je moguće da je u osnovi ove razlike pitanje u koju tačku koja kultura teži da postavi centar duše: ekstrovertno - u *Boga izvan nas*: institucije, duhovne vođe i učitelje, kamen mudrosti, u ritual, čarobnjaka, ikonu, relikviju, građevinu, duhovnog savetnika... ili introvertno – u *Boga u nama*: podizanje svedoka, meditativnu potragu u sebi, tao tok, „satori“ doživljaj, univerzalnu svest.

Osećaj „Ja“

Pitanje toga šta osećamo da je „Ja“ je ovde u igri.

U našoj kulturi, „Ja“ se odnosi obično na sve svesne procese, bilo da uključuju mišljenje, opažanje, osećanja, želje, uspomene ili druge vrste sadržaja koje je moguće svesno doživeti. Skupina svesnih sadržaja, iako je protočne prirode (posmatranja operativne i epizodičke memorije pokazuju brzu smenu ovih sadržaja) daje nam osećaj kontinuiteta u vremenu. To je ono što osećamo kao identitet, „Ja“ u vremenu. Iako svest određuje šta je naše „Ja“, psihoanaliza i neuro-istraživanja pokazali su da je veliki deo procesa koji obuhvataju naše iskustvo izvan domašaja svesti – na primer, informacije o telesnom stanju, sebi koji nešto doživljavamo, slabe emocije, mirisi i marginalne čulne informacije nam pristižu sve vreme, primamo ih, čulni sistem ih sumira i obrađuje ali velika većina neće preći prag svesti. Istraživači danas utvrđuju da se veći deo informatičke razmene sa poljem u kome smo odvija subliminalno. Kada osobe razgovaraju, brzina kojom se razgovor odvija, brzina razmene reči, daleko prednjači ispred vremena koje bi nam bilo potrebno da to obavimo u svesnom stanju. Neuro-istraživanja pokazuju da neuralni događaj (evocirani potencijali i

neuronska razmena) kasni za oko 250-350ms za akcijom koju izvodimo (Gray, 2006). Naše aktivnosti teku brže od procesa u korteksu velikog mozga koji je korelat svesti. Čak i u običnom razgovoru je očigledno da više složenih mehanizama izvan svesti paralelno i veoma brzo prima, obrađuje, distribuira, integriše, procenjuje, stvara algoritme, odmerava, selektuje i izvršava nešto. Sve to teče ispod praga svesnosti – proces ide, aktivno učestvujemo, a svest kako izgleda, selektivno sustiže ponešto od toga.

Šta je onda „Ja“?

Sa druge strane, psihologija, istočne duhovne škole kao i mnogi današnji interdisciplinarni glasovi, prepoznaju ovu mnogostrukost identiteta, i tu se pojam „Ja“ shvata kao **dinamična oblast sadržaja u dimenziji vremena** koja je samo manjim delom svesna.

U tibetanskoj tradiciji, preklopljene kružnice lične (individualne) i univerzalne (božanske) svesti imaju jedan zajednički vezivni segment nazvan „manas“ (Lama anagarika Govinda, 1986, Evans-Wentz, 1958). U njemu se, kod neprobuđene osobe nalaze pomešane informacije vezane za „Ja“ ali i informacije o proširenom „Ja“ ili delu individue koji ima kontakt sa univerzalnom, božanskom informacijom. Iako je manas potpuno naš, u njemu je mešavina ličnog i univerzalnog, a zadatak osobe na putu prema mudrosti je da razvije sposobnost razlikovanja ovih sadržaja, sposobnost spoznaje koja razlučuje u sebi lične od nad-ličnih sadržaja. To znači da „Ja“ u svakome od nas sadrži lični (lična podsvest i svest) kao i nad-lični (univerzalno svesni deo koji je povezan sa ličnim sa jedne strane, a kosmičkim sa druge) segment. Pomoću ovog preklopljenog dela,

karike između individue i univerzalne svesti, smo istovremeno lična i nad-lična bića, individue i nad-individue, svest i nad-svest, „Ja“ i „Bog“.

Kada opisuje rad podsvesnih struktura, Jung upućuje na to da ovaj naš deo ličnosti ima osobitu „logiku“, ono što doživljavamo kao suprotnosti, različite polove u svesnom mišljenju ne važi u polju izvan svesti (Jung, 1996a). Tamo je sve povezano sa svim, suprotnosti ne isključuju jedna drugu nego zajedno egzistiraju - i ovo smo i ono smo istovremeno. Jezik koji podsvest razume je integrativan, arhaični, implicitni značenjski sistem gde svakodnevna uzročnost prestaje da važi a pojavljuju se mitsko-magijski, sintetički oblici povezanosti koji zbunjuju budan razum. Ipak i to je deo nas. To spada u „Ja“.

Uvideti mnogostrukost „Ja“ iz nove perspektive iako je zbunjujuće potrebno je, jer nas upućuje na put učenja kako da razlikujemo i udružimo delove „sebstva“ iz kojih se sastojimo. Pošto ovaj proces ne može uspešno da obavi razum sam ma koliko moćan bio, potrebno je, verujem, uvesti komunikaciju sa implicitnim značenjima. Imati svest o sebi, kako vidimo, obuhvata mnogo više od budne svesne misli, a načini da se svest proširi na obuhvatanje šireg polja prema subliminalnim sadržajima su nebrojeni. Dobar početak otvaranja ovog puta mogao bi da bude u premeštanju fokusa tragača sa *metode* traženja sebe na *proces* ili otvoreno polje:

„Kako si Ga svesna?“ ispitivao je dalje Hasan.

„Ti znaš za „kako“, ja znam za ono „lišeno načina“, reče Rabija.“ (el-Din attar, 2005: 47).

Boje - šire tumačenje

Simbolizam boja

Boje se povezuju sa emocionalnim i čulnim dimenzijama doživljaja, čije delovanje teče na više nivoa istovremeno počev od fizičkog dejstva na telesni sistem (posmatranje crvene ubrzava puls i podiže krvni pritisak, posmatranje plave snižava krvni pritisak i umiruje), preko konvencionalnog značenja (u heraldici, umetnosti, dizajnu, tradiciji) do nivoa ličnog značenja i estetske preferencije. Istraživanja pokazuju da ljudsko oko ima urođenu selektivnu osetljivost na specifične talasne dužine, tu smo svi skoro jednaki. Iako je naš čulni aparat relativno uniforman, načini na koje tumačimo boje zavise od kulture kojoj pripadamo, jer ona razvija jezičke sisteme u kojima boji pripadaju različita mesta i asocijativni sklopovi. Prvi izrazi za boje u razvoju jezika su bili, kako pokazuju antropološke studije, imena za crveno i zeleno (Valentine, 1962) a kako je boja postajala sve značajniji deo iskustva razvili su se diferencirani izrazi, nazivi boja i međutonova koje je diktirala životna praksa. U ovom instrumentu korišćeni su tonovi koje je ispitao i čiju je diskriminativnost empirijski potvrdio Lišer (Luescher, 1971), od čega su izabrane četiri za koje je opravdana pretpostavka da mogu da se povežu sa funkcijama svesti.

U čovekovom okruženju boja nije samo osobina objekata, nego stvar izbora na nivou simboličnog sadržaja, psihološkog značaja koji doživljaj nosi. Pogađamo li ritualne predmete, posude, figure, odeću,

nakit, freske, grbove, zapazićemo da boje na njima nisu imale funkciju odslikavanja realnosti, nego nešto složenije od toga, stvaraoci su se oslanjali na simboličko značenje. Moguće je slikati, stvoriti na dvodimenzionalnoj površini neku drugu realnost korišćenjem boje. Keramičko slikarstvo stare Grčke, koje se smatra jednim od najstarijih na tlu evropskog nasleđa, koristilo je ograničen repertoar boja, belu, crvenu i crnu. Zanimljivo je da je tradicionalni bojni repertoar kod srpskog naroda kroz istoriju bio isti – pri stvaranju predmeta, odeće, ritualnih i magijskih pomagala, koristile su se u najvećoj meri crna, bela i crvena boja (Tolstoj, 2001). One su dominirale na skoro celokupnoj narodnoj produkciji kao boje najvećeg simboličkog značaja, dok se ostale boje pojavljuju tek znatno kasnije, sa ovladavanjem novim pigmentima i metodama izrade svakodnevnih predmeta.

Boje i harmonija

Drevno putovanje nauke u polje harmonije i pravila lepote uključuje ideje koje se pripisuju Pitagorejskoj školi (oko 550g. pre n. e.), ideje o univerzalnoj povezanosti elemenata u viši stepen sklada. To bi bio zakon harmonije između aspekata (kvaliteta) prirodnih i ljudskih fenomena pomoću koga se ljudi, živa i neživa materija i sa njima povezane energije usklađuju sa kosmičkim zakonom univerzalne ravnoteže. Ono što doživljavamo kao odvojene kvalitete nekog objekta – boja, oblik, zvuk, broj, ciklus, raspored, tekstura, putanja – pripada opštijem pravilu sklada. Svaka boja je kvalitet koji je po principu harmonijskih slojeva sfera, povezan sa njoj odgovarajućim brojem, zvukom, metalom, mineralom, nebeskim telom, vremenskim

ciklusom, osobama rođenim u povezanim konstelacijama, temperamentom... svi pojedini aspekti se podvode pod univerzalna pravila harmonije koja sve povezuju u celinu. Sazvučje ili harmonija počiva na principu proporcija malih, celih brojeva 1:2, 1:3, 2:3 i slično (Madarasz, 2009). Pitagorejska škola se prva u zapisanoj istoriji bavila sistematskim proučavanjem principa harmonije, simetrije, povezanosti kvaliteta u jedinstvo koje čini neki opažljivi objekat ili utisak. Pitagorejci su posebno bili fokusirani na pitanja odnosa zvukova, proporcija, ciklusa i kretanja, verujući da se nalazimo na jednom od nižih svetova u okviru harmonično pokretnog kosmosa i da nam je stalni zadatak otkrivanje i stvaranje harmonije između iskustvenih elemenata, kako bismo se što više približili savršenoj harmoniji. Proučavajući složene proporcije i zvuk, Pitagorejci stvaraju „muziku sfera“ muzičku harmoniju nastalu iz simulacije kretanja nebeskih tela na vidljivom delu svoda. „Zvezda“ je bio naziv za sva nebeska tela, a verovali su da mi živimo na jednoj od zvezda nižeg reda harmonije (Russel, 1998). Proniknuti u harmoniju sfera nas vodi od uviđanja pravilnosti u pojavnim talasanju utisaka, ka univerzalnog božanskog pravilu sklada svega sa svim postojećim, manifestovanim kao i onim tek nastajućim.

Znatno kasnije, Geteovo učenje o boji, govori o dijalektičkom dejstvu opozita, gde osnovni polaritet predstavlja opozit plavo – žuto, koji u sebi podrazumeva opozicije hladno – toplo, tvrdo – meko, smireno – pokretno i slično.

Posmatrano kroz vreme, pristup simbolici se menjao. Što je bio viši stepen kontrole i kanonizacije

ljudske prakse, to je bio manji stepen slobode u izboru izraza. U mnogim obrednim, prazničnim, magijskim, religioznim i svakodnevnim aktivnostima, često se “zna”, a to znači podrazumeva, koju boju treba ili ne treba koristiti (narodni izrazi: „valja se“, „ne valja se“). Iako smo odavno izgubili znanje o poreklu rituala, ostala je jasna, čak kruta skupina pravila. Na primer, novorođena deca ženskog pola će se oblačiti u roze (žensko/crveno i nevinost/belo), dečaci u plavo (muškost/vrlina), ali skoro nikad u crno (starost/tajna/smrt). Maloj deci se “za dobar urok” vezuje crvena uzica oko ruku (sreća, zdravlje, život). Anđeo se predstavlja kao biće u belom (čistota, uzvišenost) bez ukrasa i boja, bez naglašenog pola. Kao lek protiv loše sreće, koristi se blaga disharmonija boja, na primer, oblače se čarape različitih boja, prišiva crveni vez sa jedne strane ali ne i sa druge na odeći, prišiva jedno različito dugme između svih jednakih, stavlja naušnica u jedno uvo (da se urok zbuni). Stvarajući predmete, čovek bira i boje. Svetovi prirode, materije i simbola se prepliću, poreklo simbola ili rituala može da bude odavno zaboravljeno, ali ipak osovinska veza između slojeva mnogostrukih realnosti u kojima je ljudsko biće zauvek ostaje. Traje kao jedva vidljiva podloga kroz vremena i zrači kroz poznate i nepoznate kanale spoznaje, često zbunjujući nas.

Preferencija boja

Boja koja nam se dopada ukazuje na psihološke sadržaje koji su nam važni. Testovi ličnosti ili testovi sviđanja koji se koriste bojama počivaju na toj ideji. Ovo je takođe uočljivo i kod analize snova jer su simboli snova lični konstrukti, pa je obojenost objekata čist izraz nas samih koji smo ih stvarali. Individualna simbolika boje kao i sna crpe se iz ličnih, grupnih, kulturnih, bioloških i nad-individualnih slojeva i razumljivo, razlikuje se između ljudi, iako postoje univerzalna pravila ovog jezika. U polju dopadanja svako od nas ima lični sistem ukusa, tj. boja koje nam prijaju kada ih posmatramo ili ne. Na primer, ekstrovertnim osobama će se češće dopadati "žive" boje, žuta, narandžasta i crvena, misaonim tipovima tamno plava, apstraktnim tipovima ljubičasta, smirenim osobama tamno zelena. Osobama sa anksioznošću iznad standardnih vrednosti se više dopadaju manje zasićene boje (Ireland et al, 1992).

Ali to su sve opšte mere koje pokazuju trend posmatrane grupe. Međutim, ovo su grube pravilnosti i na nivou konkretne osobe ova pravila mogu ali i ne moraju da važe. Neka istraživanja pokazuju da je preferencija boja nestabilna mera i da varira kod istog ispitanika tokom 6 nedelja posmatranja, a takođe i da kada se ujednači zasićenost boja, individualne razlike se ne pojavljuju kod izbora boja, nego u stepenu svetline kao dimenzije. Otkriva se da postoje razlike između polova ali u preferenciji teksture površine na kojoj je boja, više nego između preferencije boja (Gelineau, 1981).

Svako od nas kao deo celine i pripadnosti svemu nosi istovremeno pečat svoje posebnosti, rođeni smo kao jedinstvena kombinacija koja, kao šare na površini prsta, od postojećih i zadatih oblika i mogućnosti plete samog sebe: biće kakvo nikada pre nije postojalo. Iako se univerzalnost u psihologiji shvata statistički, pravila pokazuju trend – za posebno i konkretno ljudsko biće to ne mora da važi, u tom je polju otvoren proces stvaranja značenja.

Ne samo da način na koji biramo boje govori o tome koje unutrašnje sadržaje smatramo važnim, već i u obrnutom smeru – boje koje nam se nikako ne sviđaju takođe mnogo govore o tome šta ne želimo da priznamo ili prihvatimo, neprihvaćena boja kompenzuje neprihvatljiv psihološki sadržaj. U nizu istraživanja, Lišer (Luescher, 1971) utvrđuje da nisu sve boje spektra podjednako psihološki provokativne, već izdvaja 8 tonova boja koji najviše govore o ljudima. Ove boje se mogu opisati kao crna, siva, jarko crvena (skoro narandžasta), jarko žuta (limun), zagasita zelesna, indigo plava, smeđa i tamno-ljubičasta. Tako on, na primer govori da normalna, psihološki uravnotežena, aktivna osoba obično bira hromatske, tzv. “žive boje” kao najlepše, i tu bi crvena, žuta i zelena boja trebalo da se nađu na početku niza sviđanja, njih bi trebalo da prati plava, dok ahromatske i hladne: siva, crna, smeđa i ljubičasta, treba da budu na kraju niza. Njegova analiza psihološkog profila na osnovu sviđanja boja ima ambicija da ponudi ne samo uvid u psihološko značenje boja – da razumemo nivo jezika boje, nego i da pomogne ljudima da dođu u kontakt sa svojim unutrašnjim sadržajima preko ovog jezika.

U Roršahovom projektivnom testu mrlja, boja zauzima važno mesto. Odgovori koji predstavljaju reakciju na boje, smatraju se reakcijom na emocionalni aspekt projektivnog materijala. Interpretacija nestruktuiranih mrlja sadrži odnos između dve komponente: doživljaja boje i doživljaja oblika (Berger, 1969). Ovde boja korespondira sa emocijama, a oblik sa kontrolom emocija, pa tako osoba kroz stvaranje odgovora pokazuje svoj odnos između ova dva aspekta. Preterano kontrolisana osoba koja potiskuje emocije, težiće da interpretira samo oblik mrlje (linije, konture), dok će osoba koja je sklona izlivima emocija pokazati svoju fascinaciju njima tako što će ignorisati formu mrlje, njen odgovor će biti reakcija na boju.

Tradicionalna upotreba boja: spektar belo – crveno - crno

Tradicionalno nasleđe starih Slovena, kao i etnografski zapisi sa naših prostora pokazuju da su izbori boja koje su naši preci pravili bili relativno monotoni – crno-beli kontrast je najčešće korišćen u etno-umetnosti i tradicionalnim formama stvaranja, a kasnije se pojavljuje crvena boja. ovaj tradicionalni trobojni spektar belo-crveno-crno zauzima najviše prostora u etno produkciji a takođe i u simboličkom smislu ima najšire polje značenja. Crno je označavalo: mrak, smrt, tajnu, suprotnost, ništavilo i nepoznato, belo: svetlost, čistoću, nevinost, uzvišenost, a crveno: život, energiju, ljubav, dobro i sreću. Ostale boje su se istorijski pojavile znatno kasnije, tako da ova trijada čini zapravo istorijski komprimat pojma “boja” (Radenković, 1996; Tolstoj, 2001, Bandić, 1989, Bandić, 1991, Čajkanović, 28

1994). Ovde je takođe zanimljivo primetiti da se ista ova trijada pojavljuje kao osnova simbolike alhemičarskih istraživanja, s tim što se ređe u alhemičarskim spisima pridodaje i žuta (Burkhart, 2007; Iten, 2013).

Alhemičarski pojam boje odnosi se na postignuto stanje materije, hemijskog elementa ali isto tako i na stanje duše, transformativni kapacitet i postignuti stepen "pročišćenja", tako da prema ovoj ideji povezanosti svega sa svim, materijalnoj transformaciji odgovara duhovna koja je deo tog procesa.

Postoje jezici sa veoma velikim brojem izraza za boje i jezici koji imaju ograničen broj izraza (Valentine, 1961, Osgood, 1975a). Ograničenost izraza, povrh toga, nije slučajna, ako u jeziku postoje samo dve reči za boje, to će onda biti svetlo – tamno ili crno – belo. Ako postoje tri, onda će to biti još i crveno. A ako postoje četiri, pojaviće se reč za zeleno. Iz opšteg, jednog značenja, postepeno se izdvajaju značenja pojedinačnih boja, i to uređenim redosledom koji je diktirala životna praksa.

Ponekad su pravila upotrebe boje jasno definisana kao zakoni. Tako jedan pravilnik sa kraja 12. veka govori da je belo: čistota, nevinost, istina... crveno je ljubav, hrabrost, ljutnja... zlatno je mudrost, ljubav, vera, hrišćanske vrline... zeleno je čast, viteštvo, snaga, radost...plavo je pravda, vernost, lojalnost itd. (Pavlović, 1977). Umetnička i kulturna produkcija našeg vremena, uključujući i savremene oblike izraza koristi boju kao nosioca značenja. U tom smislu boja zadobija jednu vrstu samostalnosti – moguće ju je apstrahovati, odvojiti od objekta i posmatrati kao deo jezičkog sistema simbola.

U kineskoj tradicionalnoj medicini crno-beli odnos simboliše polaritete između sila suprotnosti, pobuđujuće Jang i inhibirajuće Jin energije, i označava tenzije nebo-zemlja, svetlost-tama, gore-dole, toplo-hladno, spolja-unutra, muž-žena, hiper-hipo funkcija...

Sanovnici kao izvor podataka o značenju boja

Najstariji pronađeni sanovnici iz vremena starog Egipta i mesopotamije sadrže iznenađujuće prepoznatljive elemente nalik današnjim sanovnicima koje kupujemo na ulici. Dok kod stvaranja objekta u svakodnevnom životu, na primer, odeće, uniformi, omota knji - ge, svakodневnih predmeta, socijalni uticaji igraju ključnu ulogu, u snu su oni marginalni. Snovi ostaju slobodno i teško merljivo polje u kome se rad uma i stvaranje simbola odvija pod sasvim drugačijim okolnostima nego u budnom stanju. U snu objekti naliče realnosti jer su to vizuelizovani koncepti, ali logika realnosti može se zanemariti, pa se tu simbolika javlja u direktnom obliku i govori svojim jezikom. Konstrukcija simbola sna ne zahteva da predmeti odgovaraju realnosti, pa tako ni boje, naša dorada tokom snevanja dozvoljava apsolutno slobodan izbor, čak paradoksalno razilaženje sa stvarnošću i logikom.

Još jedna potvrda značaja ovog izvora je činjenica o upadljivoj nepromenljivosti simbolike kroz vreme i kroz različite kulture. San jednog atleta iz vremena stare Grčke, na primer, sasvim naliči snu nekog savremenog snevača (Stivens, 2005; Pongracz, 1971), a što je još zanimljivije, simbolika boje koju tamo srećemo se podudara sa idejama nekog savremenog psihoanalitičara ili sanovnika. Atleta je u jednom snu ne po sredno pred takmičenje sanjao da je rodio dve male crne

devojčice. Sutradan je, usled pogrešno bačenog tega, pretrpeo udarac u glavu i izgubio vid (Brook, 2002). Crna boja objekta, nekoliko hiljada godina unatrag kroz kolektivnu istoriju, očigledno simbolizuje gubitak kao što to čini i danas.

U shvatanju slike sna je duže vreme vladala za - bluda da je ahromatska i uprošćena. Sa unapređe - njem tehnika praćenja faza sna (Foulkes, 1982; Montangero, 2018) pokazalo se da je slika sna ne samo vizuelno nalik svakodnevnom gledanju i iskustvu, nego i da je uz to prisutna celovitost perceptivnog doživljaja – osim što gledamo, sasvim dobro i čujemo zvuke, osećamo dodir, pokret, miris, govori se i čuje jezik koji koristimo u realnosti. San je mentalni konstrukt koji je osetljiv na zakone realnog doživljaja ali je slobodan od njega, na primer, ukoliko je snevač promenio jezičku sredinu, prosečno posle dve godine od promene snovi se koriste novousvojenim jezikom sredine u koju se snevač doselio (Cavallero, 1995). Sadr - žaj sna je kreativni konstrukt koji stvaramo svake noći, on sadrži konceptualne elemente realnosti ali sada presložene u lično simboličko polje.

Boje na objektima koje se pojavljuju u snu su tako, neka vrsta pročišćenog simboličkog jezika. Ovo je značenje utoliko stabilnije ukoliko se boja tumači zajedno sa predmetom na kome se nalazi. Tako, na primer, odeća može da predstavlja telesno stanje: “Ko u snu nosi odeću sklerletne boje, dugo će bolovati.” predviđa Astamfikus, 350 godina pre naše ere. “Sveci i ludaci oblače se u žuto” kaže Artemidor (Pongracz, 1971). Na likovnim delima Dalija, na primer, utisci boja i objekata izazivaju snolik utisak, a njegovi biografi

kažu da ovo i jeste bio izvorni materijal sna. Dali je primenjivao tehniku naglog buđenja iz prvih faza sna (hipnagoge slike), pri čemu su uvodne slike sna koje bismo u normalnim uslovima zaboravili, direktno bile prenošene u svest i memoriju (Gedo, 1996). Oldous Haksli je prema biografima takođe bio posvećeni istraživač unutrašnjeg polja, razvio je specifične veštine praćenja sopstvenih snova (lucidno snevanje) i proširenja pamćenja (Tart, 1972).

U analizama važnih snova za snevača, često se boja pojavljuje kao naglašeni atribut koji ume da zbuni snevača – plavo-belo oko koje posmatra preplašenog snevača sa neba, vatreno narandžasti točak koji proganja snevača, plavo-zelena voda koja mami da se u nju uroni, lik pradede obučen u belo, depresivna osoba koja sebe vidi obučenu u tamno žuto, beli, svetlosni konj koji galopira, džinovska plava žaba koja mudro ćuti... Prema sanovnicima, mutni tonovi kao što su sivo-zelena, sivo-žuta, sivo-smeđa ukazuju na negativan emocionalni atribut objekta, dok jarke boje ukazuju na prisustvo jače životne energije na tim objektima. Snevači ponekad izveštavaju o veoma snažnim utiscima u kojima boje ne postoje u smislu svakodnevnog iskustva, već se pojavljuje unutrašnja „svetlo-tama“ scena, tako zvani „luminozni“ prikazi. Step en jarke svetlosti koji se vezuje za objekat mu daje neki širi, teško objašnjiv značaj koji celom snu pojačava utisak duhovnog, transformativnog značenja. Obično je ovaj utisak vanprostornog svetla bez vidljivog izvora bio oznaka velike važnosti tog objekta za snevača, kao da je svetlost skretala pažnju na značajan deo poruke sna.

Prethodna istraživanja – znamo što ne znamo da znamo

Istraživanja značenja boja kod nas pokazala su da postoje objektivne veze boja – simbol, veze boja – oblik, kao i da pored velikih individualnih razlika u doživljaju i sviđanju boja postoje stabilne univerzalije. I kad mislimo da nešto ne znamo, pokaže se da je to naše „neznanje“ osetljivo na simboličke zakone značenja. Iako nismo toga svesni, manifestuje se kao sposobnost povezivanja naoko udaljenih polja i sadrži unutrašnje, implicitne zakone mrežne povezanosti. Događalo se ponekad da se ispitanici bune, pružaju otpor na zadatak povezivanja tvrdeći da ne razumeju šta treba da rade, da je besmisleno pitanje, da se neće ništa dobiti kao rezultat. Kasnije se dosledno pokazivalo da su njihovi odgovori bili saglasni očekivanim odgovorima iako toga nisu bili svesni.

Znamo ono što ne znamo da znamo.

Ako ispitanicima izložimo simbole koje nikada ranije nisu videli (kineski ideogrami) u originalnoj i gore-dole izvrnutoj formi i zamolimo da ih estetski procene, pravi ideogrami se značajno češće doživljavaju kao lepši (Škorc i sar., 2019). Implicitno znanje je ipak znanje, iako ne može da deluje kroz racionalni deo uma, ostaje mu obodno polje svesti koje se iskazuje emocijom, osećajem ili dopadanjem.

U istraživanjima na studentima likovnih umetnosti, pokazuje se da su omiljene boje studenata kod većine opisa (75%) međutonovi, a ne čiste boje (Škorc, 2008). Kada ljude pitamo da opišu svoju omiljenu boju javljaju se metaforički opisi, na primer: tiha, zelena kiša, duboka tišina, radosni kovitlac, srećna boja.

Ovakvi opisi boja se spontano i lako stvaraju, i čak je i njihova objektivnost relativno velika – na osnovu opisa se može pogoditi koja je to boja.

U jednom istraživanju smo pratili ideju Pitagorej - ske škole o postojanju povezanosti boja–oblik–zvuk. Kod naših ispitanika se pokazala statistički značajna veza boja – apstraktni pojam – oblik (Škorc, 2007), i to, što je neka geometrijska slika bila regularnija, to joj je lakše bilo pripisati neku boju. Sa povećanjem deformacije slike, na primer „razvlačenjem“ kvadrata u pravo ugaonik, posle stepena deformacije odnosa stranica veće od 1:2 počeli su da se rasipaju odgovori i izgubila se jasnoća veze boja-oblik, a isto se dogodilo sa trouglovima, rombovima, elipsom i šestouglima. Izgleda kao da što je neka geometrijska slika češća u iskustvu, to joj je lakše pripisati boju, veći stepeni deformacije objekta su istovremeno i veći stepen varijabilnosti, pa se time jednoznačnost odgovora gubi i prelazi se na sasvim individualni doživljaj.

Kod istraživanja veza pojam - boja, od 55 ispitanih veza, samo kod tri pojma nije nađena statistički značajna veza (zavist, poraz i neiskrenost), svi pojmovi tipa: mudrost, umetnost, raj, život, snaga, mir... imaju jednu ili dve dominantne boje koje se sa njima povezuju.

Kada smo ispitanicima tražili da zamisle svoju omiljenu boju, da joj daju ime, opišu zvuk koji joj od - govora i predmet koji je najbolje predstavlja, pojavi li su se slobodni, kreativni opisi boje. u sledećem koraku smo takve opise, bez informacije na koju se boju odnosi dali drugoj grupi ispitanika i zamolili ih da pokušaju da reč, opis zvuka i predmet povežu sa ne -

kom od boja. Druga grupa ispitanika koja nije stvara - la imena, zvukove ili predmete, uspešno je pogađala povezanost i to 71% „imena boja“, kao što su: Kosmik, alubar, vuluvulu, okrdž, talala, srećna, rozalinda, 69% „zvukova boja“ kao što su: gitara, pucketanje, cvrčanje, ultrazvuk, žubor, vrisak, višeton, kiša, škripa, tišina, oluja, i u 70% „predmeta koji odgovaraju boji“ kao što su: biser, papir, avion, motocikl, olovka, tegli - ca, oksid, radijator, nebo, nož, boca. Kako se vidi, čak i potpuno slobodno stvaranje asocijacija zadržava neki oblik povezanosti pojma sa bojom, što ide u prilog ideji da mrežna povezanost ovih informacija nije razumskog, logičkog tipa već se radi o dubljim nivoima implicitne informacije (Škorc i sar., 2010a, 2010b).

Kada smo poredili stepen sviđanja ili odbojnosti boja kod grupa studenata psihologije i studenata likovnih umetnosti, pokazalo se da su omiljene boje obe grupe iste, ali su rasipanja odgovora nešto veća kod studenata umetnosti. Rang-lista omiljenih boja studenata psihologije je bila: zelena, crvena, plava, a neomiljene: roze, braon, žuta i narandžasta, dok su omiljene boje studenata likovnih umetnosti bile: crvena, plava i zelena, a neomiljene žuta i roze (Škorc i sar., 2010a; Pejić i sar., 2014a; Pejić i sar. 2014b). Kod studenata vizuelnih umetnosti su se crna i ljubičasta boja nešto češće pojavljivale kao lepe, dok su u opštoj grupi ove boje bile blago averzivne.

Asocijativno značenje boja

Bela

U tradicionalnoj literaturi bela se uz crnu, ne smatra bojom nego prisustvom svetlosti. Tako parnjak bela – crna odražava svetlo – tamu odnos. Bela boja, kao i crna i tonovi sive, time što spada u ahromatske boje, može da bude dvosmislena. Njeno značenje može da bude po posmatrača i dobro i loše, ali u svakom slučaju udaljeno od čoveka i nezavisno od njega. Ahromatske boje najmanje pripadaju pojmu “boja” kako pokazuju ozgudovi nalazi – hromatske boje čine grupu za sebe dok su ahromatske više ne-boje nego boje, a ovo je naročito uočljivo kod crne. Leonardo da Vinči pominje nešto slično na više mesta u svom Traktatu o umetnosti: tu se pominje bleđa kao direktna suprotnost crvenoj, a crna belo, zatim smatra se da prostih boja ima šest od kojih neko crno i belo ne smatra bojom jer je jedna uzrok boja, a druga lišavanje njih, kao i da belo nije boja, ali je u stanju da prima svaku boju (Da vinči, 1964). Bele odore simbolizuju uzvišenost, nevinost, hrišćanske vrline (Pavlović, 1977). Bela boja je retko birana kao lepa, više se smatra osvetljenošću koja se pridodaje drugim bojama. U asocijativnom polju ona predstavlja udaljenost, čistotu, nevinost, uzvišenost, nedodirljivost, čisto božansko svetlo.

Bela boja se retko sreće kao omiljena, verovatno zbog nedostatka ličnog (impersonalna belina) a takođe i odsustva pobuđujućeg efekta. Ljudsko oko po principu vizuelnog opažanja polja, kako nam pokazuje geštalt škola prirodno i automatski poredi

gradijente u vizuelnom polju, tako da ne opažamo boju kao poseban kvalitet, nego njen kontrast prema drugim bojama polja (Livingston, 2008). Tako da kada „vidimo“ belu boju, najčešće vidimo različite stepene svetlo-sivih tonova koje u kontrastu sa drugim bojama polja možemo da doživimo kao blistavo belu ili prljavo sivu iako se radi o istom tonu. U našim istraživanjima se pokazalo da se pojam svetlost pre povezuje sa žutom, nego sa belom bojom jer se bela kao dimenzija svetline zapravo nalazi umešana u svaki ton i predstavlja preduslov viđenja, pa je retko doživljavamo kao posebnu boju.

U istočnoj tradicionalnoj medicini, energetski centar koji se povezuje sa belom bojom se nalazi na vrhu glave i vizuelizuje se kao zračeće belo-zlatna. Naziva se i „krunski centar“ jer zahvata zamišljenu oblast iznad glave a povezuje se sa najvišim duhovnim aspektom kod čoveka, kanalom koji povezuje telo i dušu kao svojstva individue sa duhom ili nad-individualnim, božanskim aspektom.

U kineskoj tradicionalnoj medicini belo se povezuje sa elementom metala, asocira na jesen, organski delovi povezani sa njom su debelo crevo, nos i koža. U alhemiji, belo se povezuje sa planetom Mesec, metalom srebrom, brojem jedan, dan u nedelji koji joj odgovara je ponedeljak, a frekvenca zvuka ton de (Lionel, 1984). Alhemijska operacija izbeljivanja (albedo) se odnosi na pročišćenje crnila i predstavlja znak da se ulazi u fazu pramaterije i pročišćenja na putu do kamena mudrosti. U simbolizmu boja, bela se takođe smatra bojom transformacije: „Belo je boja prelaza u onom smislu u kome se govori o obredima prelaza:

belo je privilegovana boja obreda kojim se, prema klasičnoj šemi svake inicijacije, menja biće: smrću i ponovnim rođenjem.“ (Milovanović, 1994: 58) Takođe se povezuje sa apsolutnim sjedinjenjem, drevnim rajem, čistom dušom pravednog, posvećenjem nebu (beli golub), ali ima i negativni aspekt kada se u snovima prikazuje na belom konju, belim utvarama, belim odorama sim boli šući nepoznato, prelaz ili smrt (Biderman, 2004).

U našim istraživanjima belo se sistematski pove -
zi valo sa: čistota, uzvišenost, nevinost, udaljenost,
izmeštenost, svetost, rođenje, novorođenče (Škorc,
1994), a grupne asocijacije koje su ispitanici imali su
bile: anđeo, golub, nebo, praznina, svetlost, svežina,
početak, sloboda, nežnost, mir (Škorc, 2010, Pejić, 2014a).

Žuta

Tumačenja ove boje pokazuju da postoji dvo -
strukost stava – u testovima boja ona se povezuje sa
aktivitetom, radošću i snagom. U tradicionalnim izvo -
rima, ona ima negativno značenje kao boja koja obe -
ležava, izdvaja ili sadrži skriveni smisao – ludilo, izdaja,
prevara, pritvornost, ljubomora, prikrivene namere.
Verovatno se radi o dva različita pigmenta, jarko žuta
boja asocira na toplotu, zdravlje, aktivitet, sunce, dok
tamno žuti tonovi izazivaju kod naših ispitanika u istraživanju
na većoj mešovitoj gupi asocijacije na: laž,
prevara, pritvornost, izdaja, licemerje, ludilo. Takođe,
žuta boja se povezivala uz crvenu, pa kada je crvena
bila dominantna, žuta ju je pratila kao dodatak kod
pojmov a sreća, radost, razigranost, aktivnost (Škorc,
1994). u tradicionalnom simbolizmu žuta se povezuje
sa plamenom, vatrom, toplotom i time ima efekat

iradijacije. Takođe, polarnost žute (ili je pozitivna ili je veoma loša kao znamenje) mogla bi da se poveže sa Geteovim učenjem o bojama, on govori da žuta kao vedra, čila i nežna boja, osim primese crvene koja joj dodaje toplinu, bilo kojom drugom bojom postaje zaprljana (Biderman, 2004).

U testovima boja, ukoliko se žuta nalazi po stepenu sviđanja uz crvenu i zelenu, radi se o pozitivnoj psihološkoj prognozi, ukazuje na osobu koja je u stanju da prihvati i kombinuje više psiholoških aspekata istovremeno i smatra se dobrom prognozom za efikasnost i uspeh na poslu (Luescher, 1971). U tradicionalnoj medicini energetski centar koji se povezuje sa žutom se nalazi u solarnom pleksusu i vi se elizuje se kao zračeća žuta (Brennan, 1987). On je zadužen za volju, samopouzdanje i aktivitet, ali se takođe smatra i centralnom tačkom komunikacije između „nižih“ i „viših“ energetskih centara ili čakri, sim bolišući na taj način most i integrator između animalnog i duhovnog dela ljudske prirode. Zanimljivo je primetiti da se u našoj narodnoj tradiciji pojam „pasa“ kao dela tela i dela odeće smatrao veoma važnim za usaglašavanje i razdvajanje donjeg dela tela od grudi, ramena i glave, opasivao se oko vrha struka i smatralo se da tkani pas treba da bude šaren jer simbolizuje razdvajanje nižeg i višeg psihološkog polja u čoveku. Smatrao se delom osobe pa su se pokojnici sahranjivali zajedno sa svojim pasom. obavezne boje „pasa“ su bile bela, žuta, crvena, zelena, plava i crna.

U kineskoj tradicionalnoj medicini žuta asocira na kasno leto, povezana je sa žalošću a organi na koje se odnosi su slezina, želudac, usta (Raković, 1999). U al-

hemijskim lestvicama povezanosti, žutoj boji odgovara broj sedam, planeta Saturn, metal olovo, dan u nedelji subota i frekvenca zvuka F (Lionel, 1984).

Grupne asocijacije kod naših ispitanika su bile: jesen, leto, ljubomora, radost, sreća, sunce, sloboda, veselje, žumance, pile, odsjaj, zvezde (Škorc, 2007, Pejić, 2014a).

Jarko žuto i zlatno žuto, asociraju na blistanje, iradijaciju, sunčevu toplotu, s tim što se zlatnoj boji usled efekta refleksije dodalo i značenje iluminacije, duhovnog zraka pa se stoga sreće u religioznim prikazima gde označava svetost i odvajanje od fizičke ravni u transcendentnu ili višu duhovnu ravan. Zato simboliše zlato u duhovnom smislu, tačnije pročišćenu duhovnu energiju i time u Hrišćanstvu predstavlja i boju večnosti. Mitološke predstave i vizije viših bića, uvek su praćene ovim vizuelnim utiskom luminoznosti, snažne unutrašnje svetlosti bez vidljivog izvora koja je ponekad toliko snažna da je posmatraču teško izdrživa.

Narandžasta

Narandžasta predstavlja mešavinu crvene i žute i time obuhvata oba simbolička značenja. Povezuje se sa aktivitetom, rađanjem, plodom, cvetanjem. Pošto spada u „žive“ boje, ona se češće sreće kao omiljena kod ekstrovertnih i aktivnih osoba.

Ova boja predstavlja pola puta između energije crvene i aktivnosti žute, pa se povezuje sa oba simbolička polja. „Nalazeći se između nebeskog zlata i htonskog crvenila ova boja ponajpre simbolizuje ravnotežu između duha i libida. „ (Milovanović, 1994: 325)

U tradicionalnoj medicini narandžasta se povezuje sa telesnom regijom smeštenom ispod pupka,

koja je zamišljena kao magnetni vrtlog koji se otvara sa prednje i zadnje strane tela, a povezuje se sa energijama aktivnosti, uživanja, radosti, opuštanja i seksualnom energijom. Hijerarhijski ovaj centar spada u niže, životno važne, odmah posle osnovne crvene životne energije i zajedno sa crvenim i žutim centrom se u nekim tradicionalnim doktrinama smatra jedinstvenim, nižim telesno – animalnim nivoom čovekove duhovne energije, pa su negde ove tri boje izjednačene i smatraju se jednim centrom trostrukog stepena kvaliteta (Lama anagarika Govinda, 1986).

U alhemijskoj lestvici povezanosti modaliteta narandžastoj odgovara planeta Mars, metal gvožđe, dan u nedelji utorak, a zvučni parnjak je frekvenca tona G (Lionel, 1984).

Kod naših ispitanika asocijacije na ovu boju su bile: cvet, energija, detinjstvo, plamen, toplina, vatra (Škorc, 2008).

Crvena

Posmatranje crvene, zbog svoje upadljivosti spada u pobuđujuće čulne doživljaje. Zato se crvena povezuje sa pokretom, aktivnošću, emocijama, sna gom, akcijom, energijom, ljubavlju. Crvena boja pokreće, upadljiva je, zato je česta na grbovima, zastavama i simbolima prevrata i revolucija. U psihološkom smislu, prihvatanje crvene boje predstavlja pozitivan psihološki indikator koji ukazuje na prihvatanje emocionalnog aspekta. Na istraživanjima kod naših ispitanika, pojam crvenog se najčešće odnosio na tamno crvenu, karmin boju. U Lišerovom kolor testu, oblast diskriminativne crvene je narandžasto – crveni ton. Što se tiče osetljivosti naših čepića u mrežnjači, najviši neuralni

odgovor se pobuđuje pri izlaganju narandžasto-crvenom delu spektra. To je boja koja se pri dnevnom gledanju najlakše opaža, najčešće upada u oči i zato se postavlja na saobraćajne znakove. u tradicionalnoj medicini, energetski centar život ne sile, koji se smešta na dnu kičmenog stuba se vizuelizuje kao crveno polje, on se nalazi između nogu, nešto ispod visine kukova. Veruje se da je on predstavnik osnovne životne energije koji je zadužen za opšte aktivaciono stanje organizma. Povezuje se sa funkcijama autonomnog nervnog sistema i u psiho - loškom smislu mu odgovara osećaj stabilnosti, sigurnosti i povezanosti sa materijom i zemljom (Brennan, 1987, Paulson, 1993, Paulson, 2008). U kineskoj tradicionalnoj medicini crveno je boja vatre, simboliše jug i leto, telesne regije sa kojima se povezuje su krvni sudovi, jezik i tanko crevo i pošto ljudski organizam predstavlja umanjenu mapu kos mič kog kretanja energije, povezuje se sa pobuđujućom snagom (Raković, 1999). U alhemiji crvena boja se povezuje sa planetom Venerom, odgovara joj broj 3, metal bakar, odgovarajući dan u nedelji je petak, a zvučna frekvenca je ton e (Lionel, 1984).

Crvena boja je značajna u tradicionalnoj umetnosti, ritualima i narodnom predanju. Ona se smatra bojom koja je lek „protiv uroka“ (šta god narod pod tim mislio) i zato se koristila u izradi amajlija, ušivala se kao ukras na odeću, crvene niti su se utkivale u platno, a osnovna je podloga za našu autohtonu produkciju pirotskih ćilima. Poznavaoi ćilimarstva smatraju da je originalnost pirotskog ćilima dobrim delom povezana sa specifičnim tonom crvene niti, koji se do-

bija posebnim postupkom i koji je veoma stabilan i trajan. Vreme nastanka ove produkcije vezuje se za vreme kada je turska vlast u Srbiji izgubila snažan kontakt sa svojom maticom, pa je usled potrebe za ćilima organizovala siromašne i neuke žene, upućujući ih u osnove izrade ćilima. Usvajajući veštinu, žene su u tkanje unosile svoje autentične elemente, forme, znake i simbole, raspoređujući ih na pažljivo izabrana mesta. Tako da danas vidimo da pirotski ćilim predstavlja mnogo više od dekorativnog elementa, on je zapis koji se unosi u kuću, koji sadrži dobre želje domaćinstvu kao i mnoge druge simboličke elemente, a forme na ćilimu su simboli širokog značenja. Na primer, crveno polje života i sreće kao osnova sadrži utkane forme „željka“ ili kornjača na četiri strane ćilima, iako danas neprepoznatljive našem razumskom oku, one simbolišu želju za dobrim, bogatstvom i blagostanjem domu (Vitković – Žikić, 2001). Stapajući svoje elemente u četvorougao forme tkanja, danas „čitamo“ ljubav, sreću, decu, radost, sunce, prija telj - ske ruke, travu, cveće... sa ćilima, implicitnim jezikom koji smo delimično zaboravili ali je on tu i može se još uvek opaziti intuitivnim okom.

U našim istraživanjima, kada smo pitali ispitanike da odaberu pigment koji po njima najbolje predstavlja crvenu, odgovori su se grupisali oko dva pigmenta: tamno crvena (karmin) i svetlo crvena, nalik dvema bojama krvi, venskoj i arterijskoj (Škorc, 1994). Grupne asocijacije kod naših ispitanika su bile: krv, ljubav, ambicija, bol, moć, radost, požuda, seksualnost, srce, strast, suton, usne, vatra, vrešina (Škorc, 2008, Pejić, 2014a).

Plava

Plava i crvena boja se po stepenu sviđanja, naj - češće biraju kao lepe i prijatne i to u većini kros-kulturalnih studija. Plava boja se na nivou konkretnih asocijacija povezuje sa morem, nebom, daljinom i hladnoćom. Na nivou simboličkih značenja plava se povezuje sa vrlinama (mudrost, poštenje), takođe sa kontrolom, distancom, mišljenjem, ali su isto tako muzika, poezija i umetnost uopšte sa njom povezane (Škorc, 1996). U kolor-testovima preferencija plave boje povezuje se sa kognitivnom kontrolom i kontemplacijom, i skoni su joj misaoni tipovi. Za većinu poznatih civilizacija, crveno i plavo najbolje reprezentuju pojam "boja" (Osgood, 1975a).

Plava je takođe i boja distance: „Od svih boja plava je najdublja: pogled u nju tone ne susrećući prepreke i gubi se u beskraju, kao da boja neprestano uzmiče. Plava boja je najmanje materijalna boja: u prirodi se obično prikazuje kao da je sačinjena od prozirnosti, to jest od nagomilane praznine vazduha, vode, kristala ili dijamanta.“ (Milovanović, 1994: 374)

U tradicionalnoj medicini istoka gde se boje povezuju sa energetskim centrima koji su zaduženi za određene oblasti života, oblast grla se povezuje se jarko plavom bojom i našom funkcijom komunikacije i samo-izražavanja, iskazivanja lične istine. Takođe se povezuje sa sposobnošću slušanja i govora, kao i sposobnošću preuzimanja odgovornosti za svoje postupke. u istom sistemu, prelazna plavo-ljubičasta vari - janta energetskog centra se povezuje sa intuicijom (Paulson, 1993). U alhemijskoj lestvici, plava boja je povezana sa parnjakom zlatnom bojom, predstavlja

Sunce, odgovara joj broj 4, dan u sedmici je nedelja, a frekvenca ton H (Lionel, 1984). U istraživanju asocijacija, plavo se odnosilo na more, vodu, napredak, prijateljstvo, druželjubivost, smirenost, putanju (Škorc, 2007, Pejić, 2014a).

Zelena

Zelena boja zbog svoje veze sa rastinjem i hlorofilom, asocira na planetu Zemlju, šumu, biljku, rast, razvoj, potencijal ali i nepoznato. Preliminarno istraživanje saglasnosti oko pigmenta koji predstavlja zeleno je pokazalo neslaganja između ispitanika, tako da, statistički posmatrano, svako od nas ima „svoju zelenu“ (Škorc, 1994). Zelena se povezuje sa pojmovima mir, raj, delimično radoznalost i neodređenost. U psihološkom smislu ona predstavlja sposobnost regene - racije, lečenja i samoisceljenja, a neki autori je povezuju sa stabilnošću i konzervativizmom (Luesher, 1971). U srednjem veku važila je za boju đavola i imala je negativan vrednosni aspekt, pojavljivala se kao boja tela đavola, zmajeva, prokletih duša, utvara. Zelena se danas asocijativno povezuje sa rađa - njem, zaštitom, utočištem, utehom i smirenjem, pa se u preliminarnom istraživanju pokazalo da se porodica često smeštala u zeleno polje. I dok je „majka“ smeštana najčešće u centar povezana sa crvenom bojom, „otac“ je bio najčešće smešten u plavo ili zeleno polje, ali mu se položaj rasipao. Po ovom nalazu je majka bliže „Ja“ od oca, dok su boje ovog para komplementarna crveno-plava ili crveno-zelena.

U slobodnom asociranju, naši ispitanici povezuju zelenu boju sa: drvo, mir, mladost, odmor, priroda, sloboda, svežina, zdravlje, život, zmija (Škorc, 2007).

Posmatranje zelene boje ima smirujući efekat, oči se odmaraju, povezanost sa ponovnim listanjem biljaka i buđenjem proleća preneto u polje simbola povezuje ovu boju sa ozdravljenjem, cikličnim plima - oseka ili leto-zima smenama, regenerativnim procesima i isceljenjem. U istočnim tradicionalnim metodama lečenja, zeleno je boja srca, zeleni centar (vizuelizovan kao svetlo zelena) je smešten u visini srca na centralnoj osi grudnog koša (Paulson, 1993). Osnovna pokretačka energija zelene je ljubav, saosećanje i milost, pri čemu treba reći da se u ovom idejnom sistemu misli na opštu ljubav prema svim bićima, ne samo emocionalnu povezanost između ljubavnih partnera ili članova u okviru porodice - milost za sva bića koja osećaju, kako govori milarepa (Milarepa, 1985), tibetanski mudrac koji je zbog svog boravka u osami u prirodi i sam po predanju, zadobio zelenu boju kože. U kineskoj tradicionalnoj medicini zelena se povezuje sa prolećem, istokom, elementom drveta, a organi sa kojima se povezuje su jetra, žučna kesa, mišići i oči (Raković, 1999). U alhemiji zelena boja se povezuje sa planetom Merkur i brojem dva, metalom živom, u nedeljnom ciklusu dan koji odgovara je sredi, a u tonskoj lestvici ton A (Lionel, 1984).

Ljubičasta

Na osnovu fenomenoloških ispitivanja asocijativnog polja ljubičaste, pokazalo se da ova boja usled toga što sadrži pigmente plave i crvene koje se smatraju suprotnim psihološkim tendencijama (mišljenje – osećanje), upućuje na neku vrstu unutrašnje borbe ili konflikta. Prevazilaženje tenzije u ovom slučaju ne leži u izmirenju, nego u izbegavanju, izlasku iz tenzije,

tj. transcendenciji. U nedostatku čvršćih empirijskih nalaza, intuicija je pretpostavljeno poveziva sa ljubičastom, što je u preliminarnom istraživanju i potvrđeno. U tradicionalnom simbolizmu ljubičasta je boja „vidovitosti i promišljenog čina, ravnoteža između čula i duha, strasti i razuma, ljubavi i mudrosti“.

(Milovanović, 1994: 289)

U alhemijskim lestvicama ljubičastoj boji odgovara planeta Jupiter, broj 6, metal kalaj, dan u sedmici četvrtak, a frekvenca tona C (Lionel, 1984).

Ljubičasta boja se nešto češće dopada osobama koje imaju nerešen emocionalni konflikt, estetski visoko osetljivim osobama, homoseksualno orijentisanoj populaciji i mentalno nedovoljno razvijenim osobama (Luescher, 1971). Tamno ljubičasta boja sa jakim primesom indigo boje se istočnoj tradicionalnoj medicini povezuje sa energetskim centrom „trećeg oka“, intuitivnom sposobnošću uživanja, osetljivošću na subliminalne informacije i sposobnošću spoznaje izvan racionalnog mišljenja. Intuitivni centar, smešten između očiju u visini obrva predstavlja sposobnost direktne spoznaje i celovitog uvida. U ikonografiji, sveti ljudi često se predstavljaju sa znakom na ovom mestu između očiju. Ljubičasta boja se u našim ispitivanjima povezivala sa: kreativnost, lepota, maštati, kič, noć, ogrtač, otmenost, plemenitost, prosvetljenje, zagonetnost, ženstvenost (Škorc, 2007).

Smeđa

Smeđa ili braon boja se takođe retko bira kao omiljena. Istraživanja pokazuju da se svidanje pojavljuje u periodima rekonvalescencije posle ozbiljnih povreda, bolesti, prestanka masovnih ratnih sukoba i

perioda oporavka tela (Luesher, 1971). Zbog toga se ona povezuje sa telom, fizičkim stanjem, zemljom, stablom drveta. u našim istraživanjima na većem uzorku (110) značenje smeđe je uglavnom bilo negativno: dosada, mrzovolja, nepokretnost, briga, na manjem uzorku sa većom slobodom asociranja, pojavile su se reči: drvo, čizme, dosada, gađenje, smeće, temelj, tmurnost, toplo, zemlja (Škorc, 2007).

Zbog asocijativne veze sa stablom drveta, a drvo se smatra jednim od univerzalnih simbola čoveka, smeđa je simbolički polje fizičkog tela, zemlje i materije, povezano sa nižim elementima zemlje i podzemnog dela (korena). Simbol drveta koje iz dubine zemlje, mraka i sićušnog semena probija i izvija svoje telo naviše, prema suncu i kosmosu, odslikava ljudsko biće koje iz tame, animalne prirode, strasti, krvi, materije i niskih poriva, otkriva i usmerava sebe naviše, prema psihološkim i duhovnim oblastima. Iako od rođenja do svoje smrti ostaje vezan svojom dvostrukom prirodom, crpući materiju iz slojeva ispod sebe kao i slojeva iznad sebe, čovek kao i drvo ostaje povezan zahvaljujući stablu tela, pupčaniku kroz koji struji i otkucava ova dvostruka priroda sjedinjena u jedno biće.

Siva

Kao ahromatska boja ona je na pola puta između svetla i tame i time predstavlja u psihološkom smislu zid ili granicu, čime odslikava potrebu da odbranom ili zonom neopredeljenosti. Zbog toga se visoko smeš - ta na listama sviđanja kod osoba koje imaju potrebu za izolacijom, usamljivanjem i odbranom, kao i kod osoba koje se nalaze u fazi oporavka od stresa (Luesher, 1971). U tradicionalnoj simbolici se povezuje sa pe-

pelom, sumrakom i maglom. U slobodnim odgovorima naših ispitanika, siva se nije pojavljivala kao naj - lepša, retko je omiljena boja. Istraživanja likovne ekspresije pokazuju da se sivi tonovi pojavljuju zajedno sa redukovanim, ublaženim, pastelnim ili slabo zasićenim bojama kod slikara koji pripadaju kognitivno kontrolisanom tipu ličnosti, dok nasuprot tome eksplozivne i naglašene boje odlikuju slikare emocionalno kontrolisanog tipa (Sternberg, 2005).

U našim istraživanjima sivo se u slobodnim asocijacijama povezuje sa rečima: golub, nebo, hladnoća, kiša, magla, nevreme, neodučnost, neutralnost, ništavilo, praznina, prefinjenost, prostor, ptica, senka, tmurnost, melanholija (Škorc, 2010; Pejić, 2013). Siva boja označava čitavu paletu tonova između polova svetla i tame, usled čega postaje nosilac gradacije.

Crna

Crna spada među najčešće korišćene boje, ona je nosilac konture i senke, i time je prenosilac vizuelnog značenja slike. Oko se smatra najsloženijim informatičkim prenosnikom kod čoveka, pošto obrada vizuelnog stimulusa počinje već na mrežnjači, a to znači da je prirodni dizajn oka takav da već pri prvom sloju kontakta sa odbijenim svetlosnim zrakom, dolazi do usložnjavanja i obrade slike. Sam raspored čepića i štapića je tako štedljivo napravljen da pojedine ćelije stupaju u sistemske veze već u prvom krugu obrade – na primer, periferni prsten prijemnih ćelija inhibira one u centru, smanjujući njihovu pobuđenost i time nam olakšavajući da opažamo kontrast, linije i konture (Livingston, 2008).

Tradicionalno, ova boja predstavlja negaciju, apsolut, mrak, smrt, potonuće „sve mračne stvari koje pružaju malo nade“ (Biderman, 2004). U kineskoj tradicionalnoj medicini crnoj odgovaraju elementi vode, doba zime, osećanje straha, a telesne regije koje se sa njom povezuju su bubrezi, bešika, uši i kosti (Raković, 1999).

Kod naših ispitanika reč „crno“ je povezana sa pojmovima smrt, gubitak, žalost, tajna, mrak, moć, neprijatelj, pretnja (Škorc, 1994). U slobodnom asociranju, reči koje ispitanici povezuju su: kosmos, sjaj, noć, ozbiljnost, kraj, smrt, tuga, očaj, žalost, tišina, zima (Škorc, 2010, Pejić, 2013). Pošto označava nedostatak svetla, crno ima uglavnom negativne konotacije, a u testovima sviđanja preferencija crne upućuje na potrebu za negacijom, odvajanjem, otporom, poricanjem, skrivanjem i povlačenjem. Preferencija za crno se takođe pojavljuje kod estetski visoko osetljivih osoba. U teatru i pantomimskim performansima crno je boja odeće glumaca koja treba da preusmeri fokus pažnje publike, umanju lične a pojača scenske odlike lika. Crna zbog svoje moći prekrivanja ima i značenje tajne, misterije ili se u odgovorima ispitanika vezivala zajedno sa crvenom uz pojam „moć“, tako da je ona simbolički predstavljena crnim slojem ispod koga leži crveni sloj boje („pakao“ i „đavo“ su takođe povezivani sa ovim parom boja). Naša istraživanja spontane likovne produkcije su pokazala da se sa izbijanjem ratnih sukoba na dečijim crtežima pojavljivala nova strategija crtanja uobičajenih objekata (sunce, cveće, drveće, figura devojčice, oblaci) u živim bojama, na uobičajen način ali je preko toga nanošen sloj crne koji

ih prekriva. Na primer, slobodan crtež petogodišnje devojčice (Beograd, 1992) prikazuje nju u svojoj sobi u haljini ružičaste boje ali se vidi naknadno nanescena crna boja preko obraza, ramena, ispod naknadno prebojenog crnog srca izviruje crveno srce koje se jedva vidi. U uglu sobe docrtan je mali, crni tenk koji puca na nju. Crni oblaci, crno sunce, crno cveće pojavljuju se na slobodnim crtežima predškolske dece, verovatno kao emocionalni odraz teških socijalnih okolnosti u kojima se ovaj trenutak odrastanja odigravao (Ognjenović, 2003).

Polje unutrašnje estetike – šire objašnjenje

Veština samoistraživanja

„Nauka o ličnim odnosima nimalo nije potpomognuta činjenicom da samo nekolicina psihologa radi na otkrivanju prihvatljivih ličnih načina na koji osobe, i odnose među njima mogu da proučavaju same osobe. Mnogi psiholozi mišljenja su da psihologija, ukoliko nije grana prirodnih nauka, nije nauka uopšte. Naprotiv.“ (Laing, 1989: 21)

Dragocena knjiga znanja, biblioteka koja živi u ljudskom umu i akumulira se vekovnim naporima istraživača, sadrži dragocen materijal i razvija se velikom brzinom u svim pravcima. Dominantna vrednosna odluka našeg istorijskog trenutka opredeljuje se za posmatranje čoveka izvan njega samog, što je donelo divne plodove u razvoju empirijskog činjeničnog znanja, ali je posmatračku tačku izmestilo iz živućeg čoveka u socijalni konsenzus. Ovo je uslovalo povlačenje ljudi iz oblasti sopstvenog duha gde su oseti, osećanja, lične uspomene, uvidi i primisli postali neka vrsta opterećujućeg materijala koji treba prevažiti, standardizovati, proučiti sa ekspertske pozicije ili kategorisati na takav način da nas više ne omećaju u funkcionisanju. Cena ove odluke je povećana efikasnost, umnožavanje informacije i pojedinačnosti, horizontalna ekspanzija tehnologije, pozitivne nauke kao i horizontalna ekspanzija čitave naše vrste (u pogledu porasta broja ljudi). Ali, ostaje otvoreno pitanje da li kvantitativna ekspanzija donosi kvalitativnu promenu,

52

fenomenološku dobit iza materijalnog uvećanja svega? Kada postane isključiv stav kulture koja masov - no potiskuje pravo na unutrašnje istraživanje, pojavljuje se negativna strana procesa: buran napredak spoljnog čoveka često nema uticaja na unutrašnje osećanje sreće i zadovoljstva, na stvaranje novih životnih situacija u kojima spontanost, stvaralačka snaga, ljubav u opštem obliku i lično istraživanje sveta mogu da se događaju („Hvala vam što ste mi dozvolili da budem dobar!“ govori jedan dečak tokom psihološke radionice). Ako smo rođeni u vremenu spoljašnjeg čoveka koji deli sebe na unutra i spolja koji su nesaglasni, prema granicama država, bogatstava, statusa, rase ili sposobnosti, to odgovara kao odraz u ogledalu podeli iznutra. Pojavljuje se prilagođen i funkcionalan čovek koji ne zna ništa o svojoj sreći. On nije u kontaktu sa svojim osećanjima, on odigrava svoj život na najbolji mogući način, prikupljajući što više utisaka. Ali kada ostane sam, ogoljen, bez pomagala koja ga blago anesteziraju, pokazuje se usamljenost, blaga i spora turobnost svakodnevice koja ga mrvi, odsustvo radosti, igre i dodira sa drugim ljudima. On oseća da negde u dubini nešto ima o čemu više ne razmišlja, on nije zadovoljan iako se smeši i pobeđuje, nešto nedostaje, nešto je zaboravljeno i makoliko se pravili da tako baš i treba da bude, ovaj ambis se sve više otvara – raspolučeni, raspračani delovi jedinstvenog bića žele da ugledaju jedni druge i povežu se.

„Gazdarice“, reče joj služavka, „izađi da vidiš šta je sve tvorac napravio.“

„A kako bi bilo da ti uđeš“ odvrati Rabija „i vidiš samog tvorca?“ (el-Din attar, 2005: 48)

Iako ne odgovara ljudskoj prirodi, podela na spoljašnjeg i unutrašnjeg čoveka aktivna je po svojim posledicama. Zato bi negovanje svih puteva bilo dobro rešenje za stvaranje nove ravnoteže. U ravnoteži ništa ne može da se izgubi.

„Negiranje unutrašnje realnosti je forma mentalne bolesti. Razlika između imaginacije i iluzije, između kreativnog pretvaranja i obmanjivanja, zavisi od sposobnosti da se u svojoj unutrašnjoj realnosti ostane onaj pravi, da bi čovek znao ko je on i šta oseća.“

(Loven, 1991: 14)

Funkcije svesti

Prema Jungovim idejama, vidimo da se funkcije svesti u našem svakodnevnom iskustvu ponašaju kao suprotnosti: osećanje nasuprot mišljenja, oset nasuprot intuicije (Jung, 2003). To znači da u svakodnevnoj, svesnoj mentalnoj akciji pokretanje jedne funkcije ukida onu na drugom kraju - ako mislimo onda ne osećamo, ako snažno osećamo, razum nam ne radi. Ako smo potpuno na zemlji u telesno-čulnom, onda smo isključili imaginaciju i intuitivno mišljenje. Ukinuta funkcija ili ona koja je vaspitanjem postala nepoželjna ne nestaje, već najčešće, ako je vaspitni pritisak vrlo jak, pada ispod praga svesti, odakle svoju energiju mora da aktivira kroz druge oblike, u težnji za unutrašnjom harmonizacijom koja postoji kod svakoga.

Njen suprotni pol, podsvesna funkcija onda obično ostaje neobrađena, „zakržljala“, sirova i infantilna.

Najčešće usled naglašenog racionalnog funkcio - nalog bloka, sekundarne i manje važne postaju osećanja, čula i intuicija. Proces ucelovljenja ili postizanja unutrašnje harmonije bi podrazumevao „da-

vanje glasa“ zanemarenim funkcijama. „Ali ovaj jed - nostrani razvitak mora dovesti do reakcije, i dovešće do nje, jer pritešnjene funkcije niže vrednosti ne mogu se do u beskonačnost isključivati od saživota i razvitka.“ (Jung, 2013: 57)

Posebno je intuicija funkcija koja se danas smatra nebitnom, stranputicom ili nečim što bi trebalo izbeći i isključiti i cena koju čovek svakodnevno plaća sigurno je visoka, jer se onda ona mora obratiti kroz sirovi nesvesni materijal noćnih mora, strahova, strepnji ili slutnji lošeg. „Ali naš savremeni stav se arogantno osvrće na izmaglice sujeverja i na srednjevekovnu ili primitivnu lakovernost, potpuno zaboravljajući da mi nosimo čitavu živu prošlost na nižim spratovima nebudera racionalne svesti.“ (Jung, 2017: 48)

Intuicija može umesto smetnje da se shvati kao potencijal: „Večnost, bezgraničnost, ne može se jamačno objukniti, pogotovo rečima skrojenim po meri stvari, ali upravo nas mit mami da pustimo svoju intuiciju da luta ne bi li dospela s onu stranu svakog verbalnog i mentalnog objašnjenja.“ (Lionel, 1984: 26)

Da intuicija ne znači isključivanje racionalnog mišljenja već je moćan saradnik misaonog procesa odavno su spoznali naučnici: „Duh naučnika mora imati sposobnost da namiriše nove probleme, kao što lovački pas nanjuši divljač. Inače ne vredi. Ima doduše takvih naučnika kojima duh ima dobro razvijene noge, može da hoda dugo i daleko a da se ne zamori, ali će proći na dva koraka pored džbuna gde se krije divljač i neće je primetiti. ” (Milanković, 2008: 113)

“S druge strane, uvek sam osećao da matematika i intuitivni uvid idu ruku pod ruku. Svesti sebe samo

na jedno od ovoga je kao vezati jednu ruku iza leđa i raditi drugom. “ (Bohm, 1990: 277)

To zaista važi za standardno budnu osobu naše kulture: uz ono što smo svesno, nosimo sa sobom prtljag onoga što smo takođe, ali ne znamo da jesmo. U ovom prtljagu nalaze se naši anđeli, učitelji, pomagači – naše lično pozitivno čudo, kao i naši demoni, strahovi i nepriznati delovi. Obično ih postanemo svesni tek kada počnu da nam smetaju. U nesvesnoj oblasti naprotiv, ova isključivost ne postoji, nesvesno prihvata paradokse i para-logičnost, to je polje celovitosti koje obuhvata suprotnosti, što zna iz ličnog iskustva svako ko pamti svoje snove, ko voli da čita bajke i mitove, svaki ljubitelj zagonetki. Tamo je sve moguće, zakoni uzročnosti pretvaraju se u arhaičnu, inkluzivnu logiku koja ima sposobnost da u nama sve poveže sa svim. U tom smislu zadatak samoistraživanja, smeštanje pojmova u neki segment polja, implicitno aktivira i svesne i nesvesne tendencije, stvarajući (bili svesni toga ili ne) struje protoka između njih.

Unutrašnja estetika – mreža značenja

Preliminarne provere ove metode na grupi od 35 ispitanika, studenata likovnih umetnosti ($\bar{X}$ =80%, m =20%, prosečan uzrast 21g.) su pokazale da većina pojmova ima statistički značajno izraženu boju (46 od 60), a manji broj pojmova ima mesto na kome se češće nalazi (19 od 60). Pošto se radilo o diskretnim varijablama nominalnog (boja) i ordinalnog (pozicija) tipa, urađena je Hi-kvadrat neparametrijska analiza. Što se tiče stabilnosti značenja pojma pojavile su se različite kombinacije: pojmovi koji imaju značajnu i boju i poziciju, samo boju, samo poziciju ili ni jedno.

Boja je kao asocijativno polje snažnije povezana sa pojmovima nego što je to prostorni raspored, što je i razumljivo jer je boja pod jačim uticajima konvencije dok je smeštanje u polje više stvar individualnog, ličnog osećaja. Uopšteno posmatrano, iako postoji izvesna predvidljivost veze pojam-boja na nivou grupe ljudi, predviđanje gde će se taj pojam naći prema centru je znatno slabije. Sloboda smeštanja u prostoru je veća od slobode povezivanja sa bojama.

Duplu povezanost (dominanta boja i pozicija) imaju pojmovi: telo, majka, potreba, ljubav, osećanje, dobro, sadašnjost, ravnoteža, priroda i umetnost. ovde treba primetiti da je za preliminarnu proveru instrumenta izabran uzorak studenata vizuelnih umetnosti zbog osetljivosti na simboliku boja, pa je veliki značaj pojma umetnost verovatno karakteristika ove grupe koja je duboko posvećena umetnosti. Pitanje je da li bi ovakav rezultat bio potvrđen na širem uzorku. Kako bilo, ono što se postavi u centar čini bitan deo nas. Dvostruko rasipanje odgovora (ni boja, ni pozicija) imaju pojmovi: kuća, porodica, prijatelj, igra, nemir, budućnost, ona, briga, stvarnost, vrlina i zlo.

tabela 1. Pozicija pojma: grupni rezultati Hi-kvadrat, N=35

Pojam	Pozicija	Znač.	AS 1-3	Pojam	Pozicija	Znač.	AS 1-3	Pojam	Pozicija	Znač.	AS 1-3
Ja	Centar	0.01	2.60	Sadašnjost	Centar	0.01	2.38	Osećanje	Centar	0.01	2.22
Telo	Centar	0.01	2.27	Budućnost	Centar	0.05	2.20	Dobro	Centar	0.03	2.27
Majka	Centar	0.01	2.51	Istina	Centar	0.01	2.43	Ravnoteža	Centar	0.01	2.38
Priroda	Centar	0.01	2.24	Umetnost	Centar	0.02	2.28	Oni	Periferija	0.01	1.54
Potreba	Centar	0.01	2.35	Ljubav	Centar	0.05	2.19	Briga	Periferija	0.05	1.94
Snaga	Centar	0.01	2.27	Tajna	Centar	0.01	2.32	Slabost	Periferija	0.05	1.97
								Ljudi	Periferija	0.05	1.81

Samoistraživanje

Pokušajte da pomerate *Ja*

U ovom istraživanju sebe, četiri funkcije su indirektno predstavljene bojama, tako da odluka koju donesemo (lični osećaj) može da komunicira sa oba polja: svesti i nesvesnog. Suprotnosti su postavljene dijagonalno. Ako ste sebe smestili na primer, u crveno polje, pokušajte da zamislite „Ja“ u plavom: da li vam prija, da li vam je nelagodno, da li „Ja“ želi da se pomeri odatle, zašto? Ako ste „Ja“ postavili u ljubičasto, pokušajte da ga zamislite u zelenom. Kako se tamo oseća? Zašto? Zamislimo, na primer, da je nečije „Ja“ u centralnom plavom polju (P3), i da ga pomeri u centralno crveno (C3). Ako obrati pažnju na svoje osećanje, biće to verovatno blaga nelagoda zato što se na crvenom oseća, kako govori jedan ispitanik: „Drečavo, bučno, u metežu, nestabilno...“, verovatno se radi o misaonoj, racionalnoj osobi koja potiskuje osećanja, moguće je da svoj osećajni deo smatra nižim, manje vrednim delom sebe koji odbija. U probnim posmatranjima se uočava i obrnuto, osoba koja sebe smešta u crveni centar, na pomisao pomeranja u plavi kaže da se oseća „Hladno, otuđeno, nije joj tu mesto, tu je sve mrtvo...“. Moguće je zamisliti snažne

emocije kod te osobe, koje čine da razum i mišljenje vidi kao odstupanje od života, zahlađenje. Osoba koja sebe smešta u plavi centar, objašnjava kako bi svuda mogla da bude osim u ljubičastom jer je to „najgora

od svih boja“. Tada je zanimljivo ispitati kako se „Ja“ oseća u tom polju, da li se pojavljuju neke asocijacije na ljubičastu boju, sa čime se ona povezuje u unu - trašnjoj mapi značenja. Sva pitanja su moguća.

tabela 2. Boja pojma: grupni rezultati statistički značajne veze

Hi-kvadrat, N=35

Pojam	Boja	Znač.	Pojam	Boja	Znač.
Zdravlje	zeleno	0.01	Sadašnjost	plavo	0.01
Telo	zeleno crveno	0.01	Ljudi	zeleno crveno	0.05
Otac	plavo	0.03	Istina	plavo crveno	0.01
Dete	zeleno plavo	0.01	Mir	plavo zeleno	0.01
Prošlost	plavo	0.01	Misao	plavo ljubičasto	0.01
Akcija	crveno	0.01	Igra	crveno	0.05
Pretnja	crveno	0.01	Potreba	crveno	0.04
Mudrost	plavo	0.01	Bajka	ljubičasto	0.03
Znanje	plavo	0.01	Stabilnost	plavo zeleno	0.01
Sudbina	ljubičasto plavo	0.01	Zemlja	zeleno	0.01
Umetnost	crveno plavo ljubičasto	0.05	Mi	zeleno crveno	0.01
Intuicija	ljubičasto	0.02	On	plavo	0.03
Životinja	zeleno	0.01	Magija	ljubičasto	0.01
Majka	crveno	0.01	Obnavljanje	zeleno	0.03
Tajna	plavo ljubičasto	0.05	Radost	crveno	0.01
Osećanje	crveno plavo	0.02	Dobro	zeleno	0.01
Ravnoteža	zeleno plavo	0.01	Bes	crveno	0.01
Rast	zeleno	0.01	Pokret	crveno ljubičasto	0.01
Maštanje	ljubičasto	0.01	Tuga	plavo	0.01
Skrivanje	plavo ljubičasto	0.01	Ljubav	crveno	0.01
Vanvremenost	ljubičasto plavo	0.02	Žena	crveno	0.01
Priroda	zeleno	0.01	Život	zeleno	0.01
Čovek	zeleno	0.055 gran.	Usamljenost	plavo	0.055 gran.

Postoji sistematska veza „Ja“ sa centrom polja, bez obzira na boju. Numerički posmatrano, „Ja“ je centar, a njemu najbliži pojmovi su „majka“, „istina“, „ravnoteža“, „potreba“ i „sadašnjost“, dok se u pogledu boje odgovori rasipaju.

Pomeranjem „Ja“ možemo da osetimo koja nam je funkcija dominantna, to je polje u kome se najbolje osećamo. ostale tri boje, a posebno dijagonalno polje je verovatno ono koje čini naš neosvešćeni „prtljag“ na koji bi takođe trebalo obratiti pažnju. unutrašnja šetnja kroz sebe, uz pažljivo posmatranje, predstavlja oblik učenja u svim pravcima.

Gde su se našli Otac i Majka?

Na primer, da li ste ih postavili zajedno, u istu boju? Koja je to boja? Da li su iste boje kao i „Ja“? Koliko su daleko od centra? Probno istraživanje pokazuje da se „otac“ i „majka“ sistematski povezuju sa bojom, a samo „majka“ sa mestom i to je pojam najbliži centru. Zanimljivo je u odnosu na Ja/majka primetiti kontrast sa pojmom „oni“, koji se nezavisno od boje smešta prema periferiji, kao da postoji imaginarna ali psihološki oštra granica između „Ja“ i „drugi“. Roditelji i ostali odrasli uz koje smo rasli, bez obzira na to kakvi su naši aktuelni odnosi sa njima, jesu li sada živi, prisutni ili ne, učestvovali su u našem stvaranju slike „drugog“ i ovaj odnos zauvek ostaje sačuvan u našoj ličnoj istoriji. Ova činjenica je jasna svakom terapeutu, bez obzira na školu terapije. Svaki kontakt sa ljudima kao i svaki terapijski proces neizbežno podrazumeva pokretanje impicitnih značenja ovog primarnog odnosa, i pravi napredak i razvoj po-

drazumevaju sagledavanje ovog odnosa i njegovo uravnoteženje u postizanju odraslosti. Srećna vest je da se, šta god poneli iz detinjstva, sa ovim odnosom može uvek raditi, i da on nikada nije zapečaćen ili nepromenljiv, naprotiv, većina ljudi čitav život osvešćuje ili raspliće svoje stare uspomene na nov način, onako kako ga život donosi. Uvek postoji prostor za promenu, može se menjati čak i sopstvena prošlost, tako što se ono što se odigralo sagledava na nov način. To je jedna od najdragocenijih vrednosti svakog učenja o sebi.

Nalazi pokazuju komplementarnost uloga oca i majke, načešće je otac povezan sa plavom ili zelenom a majka sa crvenom bojom, slično kao pojmovi „žena“ sa crvenom a „čovek“ sa zelenom i plavom. Istorija simbola u mitovima, bajkama, legendama, etno nasleđu, alhemiji i snovima ponavlja ovaj obrazac. Delovanje polova muškarac – žena ovde se opisuje i kroz aritmološki broj dva koji se smatra nedovršenom funkcijom udvajanja kojoj predstoji sledeći korak – zajedničko stvaranje ploda, deteta ili broj tri (Lionel, 1984, Hamvaš, 2012), koji je i po Pitagorejskoj školi predstavljao prvi stabilan broj: tri tačke drže ravan. U alhemijskom nasleđu ova operacija integrisanja ili sjedinjenja suprotnosti u nov kvalitet nazivala se „venčanjem Sunca i Meseca“ i odražavala je čudo stvaranja i života koje se odigrava neprestano na mikroplanu u intimnom životu, isto kao na makroplanu u prirodi i kosmosu u velikoj stvaralačkoj igri svega sa svim.

Koje su boje *Dobro* i *Zlo*?

U procesu samoistraživanja nije važno da li sve -
sno razumemo svoje izbore. Zanimljivo je pažljivo
pratiti naše implicitne osećaje. Polaritet dobro-zlo koji
prati ljudsku egzistenciju nam je važan jer služi kao
orijentaciona mera i postavlja standarde u postup -
cima i osećanjima. sve na šta pomislimo ima ovaj
prateći, golim okom teško opažljiv kvalitet mere dobra
i zla u sebi i kada toga nismo svesni. U istraživanjima
konotativnog, emocionalnog značenja pojmova jezi -
ka, Osgood je pokazao da svaka reč makoliko neutralna
bila, nosi unutrašnju meru dobra, faktor koji se u njegovim
istraživanjima pojavljuje kao „evaluacija“. Pored
vrednovanja koje se aktivira automatski čim pomislimo
na neko značenje, pojavljuju se još dva moćna
faktora nazvana potencia (snaga) i aktivitet i oni deluju
automatski u svim jezičkim sistemima (Osgood, 1975a,
Osgood, 1975b). Kada se Osgoodov nacrt primeni na polje
estetike, na doživljaj lepog, uočava se da kvalitet
dobro-zlo postaje relativan, tačnije, zamenjuje ga faktor
„prijatnost-neprijatnost“ ili „hedonički ton“
(Berlyne, 1971, Berlyne, 1974). Tako da vidimo da nas u
psihološkom smislu doživljaj lepog udaljava od polari -
sanja dobra i zla i premešta na drugi nivo doživljaja,
prijatnost ili neprijatnost doživljenog iskustva koji je
širi i manje polarizovan.

Pitanje unutrašnjeg sudi je koji vaga iskustvene
činjenice na duži dobro-zlo, zahtevalo bi duboko poniranje
u psihološko pitanje dobra, to bi bio prevelik
zada tak za ovaj nacrt samoistraživanja. U smislu unu -
trašnje estetike, u polju podsvesnih sadržaja polaritet
se gubi i oblast unutrašnjeg značenja pokazuje dru -
gačija pravila prilikom doživljaja simbola, usled toga

što implicitno značenje zaobilazi svesni sistem vrednosnih stavova koji, iako neophodan u svakodnevnoj praksi, gubi značaj u oblasti dubljih podsvesnih struktura. Ovde bih napomenula da to ne znači da je nesvest amoralna kako se često misli (Frojd je izneo ovu ideju), nego pre da je ona holistična, carstvo celovitosti u kome polariteti prestaju da važe kao suprotne tenzije i postaju integrisane u jednu obuhvatniju tačku sagledavanja opšteg smisla.

Odnos *Ja* i *Oni*

Preliminarno istraživanje pokazuje da su ispitanici imali značajnu tendenciju da smeštaju sebe prema centru, a „njih“ što dalje, dakle na periferiju polja. Ovo bi moglo da nas uputi na zanimljivo pitanje neke vrste simboličkog rascepa između „nas“ i „njih“, „mene“ i „drugih“, „Ja“ i „ne-Ja“, težnju da se intimno polarizujemo i simbolično udaljimo ostatak od sebe, pa makar taj ostatak podrazumevao druge ljude. Iako rezultati nisu dovoljno pouzdani i dobijeni su na malom i probranom uzorku, ostaje ipak bitno pitanje osećanja uključenosti (selektivne uključenosti) u ljudsku zajednicu – pitanje tako karakteristično za naše doba koje neguje ideologiju zidova - između „dobrih“ i „loših“, „pravih“ i „krivih“, „naših“ i „njihovih“. To je po stavljanje nevidljivih granica koje kada pređu iz simbola u stvarnost postaju bodljikave žice, kontrolni punktovi, identifikacioni brojevi, pin kodovi, članske karte, sigurnosne brave, dozvole, sertifikati, pristupi baza ma podataka ili socijalnim krugovima. Postavljanje jasne granice do koje seže „Ja“ je svakako neophodna zaštitna mera za snalaženje u realnom živo tnom iskustvu, ali ovaj nalaz blago upućuje na to da smo u želji da se zaštitimo i da nam bude jasno

dokle sežemo, u udaljenu oblast smestili sve što ne želimo da nam bude blizu, pa i druge ljude. To je tema o kojoj vredi razmisliti.

„Eto zida. Deli svet na dvoje, jedno je severna, drugo južna polovina. ako sam ovde, ovo je unutra, ono je napolju. Do sada nisam znao šta je zid. Nešto isključuje i time što isključuje, nešto zauzima. odjednom u prostoru, evo mesta. Dva mesta.... Jer i pogled na svet je mesto, a prostor je: svi pogledi na svet skupa razrešeni u aktivnom i večnom duhu.“ (Hamvaš, 1996: 46)

Istina ima važnost ali nema boju

Ovaj nalaz veoma lepo zvuči kao poslovice. Boja „istine“ je lična stvar i oko toga se odgovori rasipaju, mada je u ranijim istraživanjima na većem uzorku ovaj pojam uglavnom povezivan sa plavom bojom (Škorc, 1994), sa kojom su se povezivali pojmovi vrline, vrednosti, odanosti i slično.

Lepo je zamisliti istinu kao značenje u centru koje se preliva u svim bojama. Ukazuje se važnost ovog pojma ali isto tako i otvorenost mogućnosti asocijativnog polja koje je za nju vezano. Bilo bi dobro imati ovo na umu kada god ulazimo u žučne debate, ubeđivanja i rasprave, kada god osetimo duboku ljutnju jer je neka naša istina ugrožena ili trijumf jer je naša istina pobedila. Iako je tu, istina koja postoji, svako je vidi svojim sopstvenim okom – merom čoveka, koja je posebna i samo delimično odgovara zadatim standardima. Zapravo, što se precizniji opšti standardi istine postavljali, to će više rasutih ličnih istina biti izvan njih. Istina se ovde pojavljuje više kao dinamični konsenzus nego apsolutno stanje, više kao težnja nego stav. I to bi bila istina o istini, bar sa pozicije ovog istraživanja.

Apstraktni model svesti – kvadratna mandala

Verujem da ne moramo mnogo znati o istorij - skom nasleđu mandale (ja kao autor ne znam o tome mnogo) da bismo je prihvatili kao simbol koji nas odražava. Dovoljno je znati da je prva crtana forma sve dece na svetu koja su uzela pisaljku kružnica, u početku razvoja crteža nevesti, kvrgavi „prakrompir“ kako ga nazivaju istraživači geštalt škole (Ognjenović, 2003; Di Leo, 1983, Savić, 2007). On sa razvojem simboličkog mišljenja i veštine dečije ruke zadobija oči, kosu, nožice – postaje Čiča Gliša, ili latice – postaje cvet, možda zrake oko sebe – postaje sunce, ili dugačke uši – postaje zec, ponekad ni samo dete ne zna šta je to što stvara: „Ovo tako nešto leti po nebu“ govori četvorogodišnjak... Kružnica je prsimbol iz koga se razvijaju sva buduća značenja.

Istraživanja izraza, posebno slikovnog i likovnog pokazala su da u crtežu, iskazanom slikovnom obliku postoji pečat čitave osobe, crtež je u simboličkom smislu biće crtača. U okviru crteža ciklična forma, kružnica i elipsa ostaju ključni značenjski elementi. Ovo važi čak i kada se takav izraz rasklopi na delove: fraktalna struktura likovnih dela, na primer, pokazuje da je svaki segment sadržavao elemente celine (Milićević, 2017). Likovna forma, crtež sebe, na primer, može da bude dragoceno dijagnostičko sredstvo koje pokazuje zdravstveni status crtača, pa čak i kolike su prognoze za izlečenje teških bolesti (Siegel, 2010).

U simbolu kružnice sa koncentrično raspoređe -
nim poljima dobijamo implicitno predanje o čoveku
kao simbolu.

U svojoj teoriji psihološko-duhovnog razvoja

Vošbern (Washburn, 2003) razvija ideju o kružnom raz -
vojnem toku koji postaje spirala kada se posmatra sa
opštije pozicije, tačnije kada se psihologija usudi da
uključi duhovne aspekte ličnog razvoja u prihvaćeni
psihoanalitički model. Po njemu, postoje prepoznat -
ljivi obrasci razvojnih etapa koji se kroz čitav život po -
navljaju na sve višim i višim duhovnim aspektima, pa
je postizanje zrelosti i odraslosti takođe samo jedna od
faza (nije poslednja, i nije cilj razvoja) u kojoj nam je
ego-struktura najjača a osetljivost za intuitivne i subliminalne
kontakte sa ličnom i univerzalnom svešću na
minimumu. Posle ove faze u zrelim godinama sazreva
potreba za duhovnom potragom, osoba postaje neza -
dovoljna svojom odraslošću i počinje pobuđe nost za
otkrivanje novih motiva. Svest dakle, kada postigne
svoj zenit, sazreva za ponovno uključivanje nesvesnih
subliminalnih sila koje je potrebno prepoznati i integrisati
u pojam „sebe“. Mnogi ljudi nisu svesni ove
pobude, mnogi je potisnu ili ne prihvate, jer odluka o
tome šta će se dalje dogoditi je lična stvar.

Takođe, čini se ovde da pojam projekcije nije dovoljan
da objasni šta se događa pri povezivanju pojmova,
da odslika procese koji posreduju između svesti
i nesvesnog u formiranju značenja. Crtanje ili doživljaj
kružnica, verujem pobuđuje mnogo složenije procese
od onih koje prepoznaje standardna klinička psiho logija
kroz ovaj pojam. Projektivni mehanizam prema Frojdovom
konceptu deluje kada se nađemo u novoj,

nepotpuno jasnoj ili provokativnoj situaciji. Tada nesvesno strukturiramo i stvaramo smisao u besmislenom tako što izbacujemo (projektujemo) svoje prikrivene konfliktne sadržaje. Projektivni testovi, kao što su roršahove mrlje, test nedovršenih rečenica (TNR) ili test tematske apercepcije (TAT) koriste se idejom da ćemo kroz proces strukturacije, osmišljavanja situacije iskazati svoje unutrašnje, implicitno prisutne mehanizme odbrane. Na taj način će se razotkriti neki oblik „maske“ koju stavljamo na sadržaj koji je izvorno ne sadrži. Naša „slobodna“ interpretacija, pretpostavlja se, počiva na unutrašnjem zakonu koga nismo svesni, a koji je neka vrsta iskrivljavanja realnosti. U tom smislu, projekcija se pojavljuje kao patološki mehanizam koji odslikava konfliktno polje nedostupno svesti.

Ako se posmatra na taj način, podsvesni sadržaji se vide kao primarno patološki, skriveni, a osim toga, projektovanje se posmatra kao determinisano unutrašnjom prisilom, ono deluje jednosmerno iz unutra ka spolja. Međutim, čini se da je to suviše usko i pojednostavljeno.

Naše čitavo tumačenje sveta, na primer, može se smatrati istim fenomenom jer je stalno stvaranje konstrukta, iskrivljeno neosvešćenim konceptima. Ovo je verovatno tačno kada imamo posla sa teškim unutrašnjim rascepima i konfliktima u polju psihopatologije.

Ali, budući da danas znamo da svaki oblik mišljenja, ponašanja i emocija, svaki sadržaj svesti počiva na mehanizmu prijema, integrisanja, kodiranja, tumačenja i izvršenja, onda shvatamo i da je i način na koji se misao oblikuje projekcija. Ali nije patološka. i nije verovatno da je tako čvrsto determinisana unutrašnjim poljem – jer je ono dinamično,

razmensko, interaktivno i u velikoj meri kulturno posredovano. Ako bismo pošli dalje, svaka misao je neka vrsta interaktivnog konstrukta, on je nastao iz polja razmene sa drugima (Vigotski, 1977), pa bi bilo korisno, verujem, zbaciti veo patološkog i problemskog sa projektivnih obrazaca jer su oni mnogo više od toga. U ovoj knjizi se nudi koncept mentalnog zdravlja koji ne leži u poređenju sebe sa nekim zadatim kategorijama, nego kroz proces istraživanja sebe kao neobičnog i otvorenog polja. Jer mentalno biti zdrav znači otkrivati ravnotežu u pokretu i dinamici, biti jahač na vrhu talasa, pronaći način da se kroz potrebe, dinamiku i nespokoj tako vezan uz naše biće, uspo - stavi uporišni tok, izdigne duh koji postoji u svemu što mislimo, činimo, što se tek priprema da se uzdigne u razvojnom polju, ono što ne znamo, a mogli bismo da znamo. Zdrav ovde znači živ čovek sa ogromnim i bolnim i radosnim i stvaralačkim blagom koje je stekao. Uporišna tačka je pokretna ravnoteža.

„Na mestu gde je zakopano blago pokazuje se noću vatra. treba ići u ponoć i kopati. Dok se kopa, naići će nekakva „čudesa“ i svašta će pitati kopača. uopšte ne treba da odgovara nego samo da kopa i čuti. i, doći će do blaga.” (narodna priča iz Filipović, 1962: 22)

Tu se uključuju kreativni, intuitivni mehanizmi kojima je sve dozvoljeno i moguće. Saznavanje sebe bi obuhvatalo mnogo više od otkrivanja problema, čak i dalje, pojam problem bi trebalo zaboraviti na ovom putu, jer poziva na rešavanje i time ograničava široko i otvoreno polje duha u svakom od nas. Mi ne rešavamo svoje živote kao probleme nego ih živimo onako kako umemo i često smo nesvesni sopstvene snage i lepote na tom putu.

Komunikacija svesti i oboda

U svakodnevnoj životnoj praksi, načinom na koji živimo, naše svesne ego-funkcije, ono što spoznajemo u budnom stanju, imaju isključivu, izvršnu moć. Nadmoć budne svesti u svakodnevici je tolika da predsvesni sadržaji, oni koji se odvijaju ispod praga osvešćenosti, deluju sa drugačije pozicije – javljaju se kao tihi osećaji, nejasna osećanja ili misli, nekad kao pogreške, slutnje, osećaj prisile na nešto, ponavljanje pogrešnih odluka, neprijatnih snova, u situacijama kada nam se okidaju snažne emocije kojima tu nije mesto ili kroz druge oblike. Psihoanalitička škola je ubedljivo pokazala da zbunjujuća snaga podsvesti postaje utoliko jača i više zbunjujuća, ukoliko je rascep potreba svesnog i podsvesnog veći, ukoliko smo u nekom trenutku svog razvoja morali da odstupimo od suštinskih humanih kapaciteta koji nas grade. Humanistička psihologija otkriva da neki ljudi „ne opšte naročito dobro sa samim sobom“ (Laing, 1989: 24).

Istorija istraživanja ovog polja odnosa svesti i podsvesti je naravno, duga koliko i ljudska vrsta a putevi kojima se povezivanje odigrava različiti su kroz vremena i kulture. U početnim koracima razvoja psihoanalitičke metode, Frojd je preuzeo hipnotičku metodu od pariske škole Žana Martena Šarkoa (Ognjenović, 2012) ali je ubrzo hipnozu zamenio metodom asocijacija i analize snova. Ovaj zaokret koji je Frojd učinio tumači se na različite načine i neki od savre-

menih autora koji proširuju pitanje svesnog i nesvesnog (Grof, 2015) veruju da je to bio način da se zaobiđe teško pitanje sadržaja i obima nesvesnog koje se neminovno time otvaralo. Većina psihoterapijskih pristupa odavno ne koristi hipnozu kao metodu. Razlozi su mnogostruki, ali verovatno da je jedan od važnih taj što psihološki sadržaji koji su dostupni u hipnotičkom stanju izvan svesnog ega, kada se prenesu u svest, gube od svoje snage i menjaju delovanje. Izgleda da je granica svesti suviše čvrsta i skoro neprobojna, osim u izuzetnim stanjima. Istraživači uviđaju da su se efekti post-hipnotičke sugestije gubili za oko dve nedelje od trenutka zadavanja. Nekim psihoterapeutima je postalo jasno da kao da postoje dva odvojena sveta, te ako se radi samo u okvirima jednog ne postiže se napredak u totalnom mentalnom statusu. Kada svesnim menjamo svest (pridika i pametni saveti) jednako je malo efikasno kao i ako nesvesnim menjamo nesvest (maštali, imali vizije i uvide i probu - dili se razočarani u svojoj realnosti). Čini mi se da je u tome uvek bilo ključno pitanje bezbedne integrativne metode kojom bi se otvorio kanal tako da sadržaji mogu da teku između dva polja, a da ne uzrokuju burne emocionalne reakcije i opšti poremećaj svesti. Takve metode otvaranja granica ego-oblasti pre - ma van-svesnim sadržajima poznati su od davnina, ima ih nebrojeno mnogo: molitva, monotono ponavljanje zvuka ili pokreta (šamansko pevanje, igranje), meditacija, senzorna deprivacija, metode fokusa pažnje (vođena fantazija), metode de-automatizacije (pomeranje fokusa pažnje na automatske funkcije kao što su disanje, položaj tela, čulna osetljivost), post, rituali,

uživljavanje u umetnost, „flow stanja“, hiperventilacija (ubrzano disanje), hipoventilacija (usporeno, kontrolisano disanje), izazivanje telesne tenzije (pr. energetska stolica kod Rajha i Lovena), psihoaktivne supstance, vežbe svesnog fokusa na telesne regije (progresivna relaksacija, autogeni trening, joga vežbe opuštanja), hipnoza i mnoge druge. Pitanje je da li se dovoljno obratilo pažnje na to šta je u tim postupcima ono suštinsko i zajedničko. Istraživači i duhovni učitelji najčešće su zainteresovani za efekat, promenu do koje tako dolazimo ili za tehničke osobine metode, uslove koji se moraju poštovati da bi se postiglo takvo stanje. ali, tu je i pitanje koje se manje vidi, a važno je – pitanje propustljivosti granica ego-svesti, na koji način teče ova komunikacija između oblasti? Ovo vodi ka pitanju na koji način je moguće stvarati prilike za ucelovljenje. „Nesvesno je nesaglediva dovršenost svih psihičkih faktora ispod praga svesti, „potpuno izlaganje“ potencijalne prirode. Ona nastavlja potpunu dispoziciju iz koje svest s vremena ne vreme, uzima fragmente.“ (Suzuki, 2016: 26)

Ili: gde je tačka isceljenja?

Ona nije garantovana ni metodom, ni školom, ni dobrom namerom učitelja, već bi (čini se) pre ležala u stvaranju takve situacije u psihološkom smislu da se uz očuvanu ličnu svest stvori komunikacioni kanal između svakodnevnog „Ja“ i širih, van-svesnih sadržaja koji su takođe „Ja“ ali koji nam u svakodnevnom iskustvu nisu dostupni. Kako obezbediti glas ovim obodnim delovima? – jedan od načina je stvoriti igru ličnog istraživanja, kao što je ova knjiga, bezbednu situaciju u kojoj se značenjska polja ukrštaju, tako da

ne znamo tačno ko se ispoljava ali ćemo dozvoliti takvu slobodnu polifoniju, dati glas tišim delovima. Ali nije to teško učiniti ni mnogim drugim načinima, pamtit i zapisati neki san, slobodno crtati, svirati ili plesati, obratiti pažnju na to šta radimo kada ne znamo šta da radimo, šta kažemo kada ne znamo šta da kažemo... Često se ideje, misli ili nejasne slike na samom obodu pažnje pojavljuju kao inspirativni materijal, ponekad tako zbunjujući da nam deluje da ne znamo odakle stiže. A opet, to smi mi.

„Višak onoga što tražimo u stvarima, preko onoga što nam je neposredno dato, deli čitavo naše biće u dva dela: postajemo svesni svoje suprotnosti prema svetlu. Postavljamo se kao samostalno biće naspram sveta. Ja i svet.

To osećanje rađa težnju da premostimo suprotnost. I u premošćavanju ove suprotnosti sastoji se, na kraju krajeva, sva duhovna težnja čovečanstva.“ (Štajner, 2015: 19)

Radeći sa ljudima uverila sam se da kod svakog od nas postoji potreba za istraživanjem unutrašnjih značenja i stvaranja takve blage i neinvazivne situacije u kojoj može svesno da se komunicira sa neosvešćenim psihološkim sadržajima. „Svako se rađa celovite duše i tu celovitost nikada ne može da izgubi... Za to nije potrebno čak ni čudo“, kako kaže Bela Hamvaš (Hamvaš, 1994:105). Ovo je jedan pokušaj da se značajno prikupljeno znanje, nazovimo ga znanje o nezi duše, ponudi kao bezbedan put u šire asocijativno polje, skrivene mreže značenja i time otvori put ličnog istraživanja, pogleda u sebe, na koji često zaboravimo gledajući sebe očima drugih. Daćemo priliku ljudima

da sami biraju od onoga što svet nudi, van spektakla, prečica i recepture brzih transformacija – u polju onoga što već imaju ali nisu imali dovoljno prilike da se toga sete.

Još jednom da kažemo, ovo je igra vašeg otkrivanja unutrašnje estetike, ona ne može da bude dobra ili loša, ispravna ili neispravna, zdrava ili poremećena, ona prosto jeste. Namera je da razumemo sve kao pokušaj da potražimo unutrašnjeg prijatelja u sebi samima, negujemo intrapsihički (nemušti) jezik sporazumevanja.

„Čovek nema okolinu, nego svet.

Čovekov svet nije neko geografsko mesto ili narod, ili klasa ili rasa ili religija ili shvatanje sveta, nego celokupni stvoreni kosmos i to zajedno sa svetom duše i duha, odnosno celokupna priroda.

Čovek je uvek celovit.“ (Hamvaš, 1995: 12)

Ako je ljudsko biće mikrokosmos u makrokosmosu, kako nam govore filozofi, alhemičari i kvantne nauke, onda je svaka mogućnost otvorena, pa dakle

pođimo u svim pravcima.

Zahvalnica:

studentima Fakulteta likovnih umetnosti Univerziteta umetnosti u Beogradu koji su decenijama učestvovali u istraživanjima kao subjekti, radoznalci i pokretači dijaloga. Vladimiru Stanojeviću, vajar, koji je izradio vizuelni prikaz polja polja. Zdravo da ste grupi koja od 1993. aktivno stvara praksu negovanja ljudskog bića. U Beogradu, jul 2019.

Literatura

- Bandić, D. (1989) *Carstvo zemaljsko i carstvo nebeskoogledi o narodnoj religiji*. Biblioteka XX vek. Beograd.
- Bandić, D. (1991) *Narodna religija u sto pojmova*. Nolit. Beograd.
- Berger, J. (1969) *Projektivna psihologija – Rorshachov test ličnosti*. Nolit. Beograd.
- Berlyne, D. E. (1971) *Aesthetics and Psychobiology*. New York: appleton century crofts.
- Berlyne, D. E. (1974) *Studies in the New Experimental Aesthetics*. Hemisphere Publishing corporation, Washington Dc.
- Biderman, H (2004) *Rečnik simbola*. Plato. Beograd.
- Bohm, D. (1985) *Unfolding Meaning*. routledge. NY.
- Bohm, D. (1990) a New theory of the relationship of mind and matter. *Philosophical Psychology*, vol. 3, No. 2, 1990, pp. 271-286. Birkbeck college, university of London.
- Brennan, B. a. (1987) *Hands of Light*. Bantam Books.
- Burkhart, t. (2007) *Alhemija*. stylos. Novi sad.
- Evans-Wentz, W. Y. (ed.) (1958) *Tibetan Yoga and Secret Doctrines*. oxford university Press, amen House, London.
- Brook, s. (2002) *The Oxford Book of Dreams*. oxford university Press.
- Čajkanović, v. (1994) *Stara srpska religija i mitologija*. srpska književna zadruka, BiGZ, Prosveta, Beograd.
- cavallero, c. (1995) *Dreaming as Cognition*. Harvester Wheatsheaf.
- chopra, D. (2005) *Put čarobnjaka*. Esoteria. Beograd.
- Da vinči, L. (1965) *Traktat o slikarstvu*. Kultura. Beograd.
- Di Leo, J. H. (1983) *Interpreting childrens drawings*. Brunner/ mazel, a member of taylor and Francis Group.

- el-Din attar Farid (2005) sufi sveci i mistici: epizode iz „spomenice svetaca“. iP Esoteria. Beograd.
- Filipović, m. (1962) *Različita etnološka građa iz Vojvodine*. izdanje vojvođanskog muzeja. Novi sad.
- Foulkes, D. (1982) *Children's Dreams – Longitudinal Studies*. New York: a Wiley- interscience Publications.
- Gedo, J., E. (1996) *The artist and the emotional world: creativity and personality*. columbia university Press. New York.
- Gelineau, E. P. (1981) a Psychometric approach to the measurement of color Preference. *Perceptual and Motor Skills*. Vol 53, Issue 1.
- Gray, J. (2006) *Consciousness – creeping up on the Hard Problem*. oxford university Press.
- Grof, s. (2015) *Psihologija budućnosti: primeri savremenog istraživanja svesti*. Data status. Novi sad.
- Hamvaš, B. (1994) *Nevidljivo dešavanje*. Nova. Beograd.
- Hamvaš, B. (1995) *Magia sutra*. Čigoja. Beograd.
- Hamvaš, B. (1996) *Začela*. Čigoja. Beograd.
- Hamvaš, B. (2012) *Pet genija. Tabula smaragina*. službeni glasnik. Beograd.
- Ireland, s.; Warren, Y.; Herringer, L. (1992) anxiety and color saturation Preference. *Perceptual and Motor Skills*. vol 75. issue 2.
- Iten, s. (2013) *Istorija alhemije*. marso. Beograd.
- Jakobi, J. (2000) *Psihologija Karla Gustava Junga- uvod u celokupno delo*. Dereta, Beograd.
- James, W. (1902) *The Varieties of Religious Experience - a Study of Human Nature*. First modern Library Education. New York.
- Jung, K. G. (1987) *Čovjek i njegovi simboli*. mladost, Zagreb.
- Jung, K. G. (1996a) *Dinamika nesvesnog*. matica srpska. Novi sad.
- Jung, K. G. (1996b) *Aion*. sPia atos. Beograd.

- Jung, K. G. (2003) *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*. Pu atos. Beograd.
- Jung, K. G. (2013) *Psihološki tipovi*. Dereta. Beograd.
- Jung, K. G. (2017) *Psihologija i religija: Zapad i Istok*. Pu atos. Beograd.
- Laing, r. (1989) *Jastvo i drugi*. Bratstvo i jedinstvo. Novi sad
- Lama anagarika Govinda (1986) *Tibetanska mistika*. Iro Grafos. Beograd.
- Lionel, F. (1984) *Sakralna astrologija: Ogledalo velikog predanja*. Prosveta. Beograd.
- Lišer, m., skot, J. (1988) *Lišerov kolor test*. Edicija akvarijus, Beograd.
- Livingston, m. (2008) *Vision and Art: The Biology of Seeing*. Harry N. abrams. reprint edition.
- Luescher, m. (1971) *The Luescher Color Test*. Pan Books Ltd. London.
- Loven, a. (1991) *Zadovoljstvo: kreativni pristup životu*. Bata. Beograd.
- Madarasz, r. sz. (2009) *Matematika i muzika*. Departman za matematiku i informatiku, Prirodno – matematički fakultet, Univerzitet u Novom sadu. Novi sad.
- Milanković, m. (2008) *Kroz vasionu i vekove*. Dereta. Beograd.
- Milarepa (1985) (prevod Z. Pavlović) *Milarepa*. Iro Grafos. Beograd.
- Milićević, N. (2017) Fraktali kao psihološki pojam. iz: Filipović, S.; Škorc, B.; radojčić, S. (ured.) *Implicitni red. (str. 46-53)*. Univerzitet umetnosti Beograd.
- Milovanović, K.; Gavrić, t. (ur.) (1994) *Rečnik simbola*. Narodno delo. Kragujevac.
- Montangero, J. (2018) Dreaming and rEm-sleep: History of a scientific denial whose disappearance entailed a reconcili-

ation of the neuroscience and the cognitive psychological approaches to dreaming. *International Journal of Dream Research*.

vol. 11 No 1.

Ognjenović, V.; Škorc, B. (2003) *Evaluacija Zdravo da ste programa*. Zdravo da ste. Akademska štampa Beograd.

Ognjenović, P. (2003) *Psihološka teorija umetnosti*.

Gutenbergova galaksija, Beograd.

Ognjenović, V.; Nešić, B. (2010) *Pozdravi nekog*. Mostart. Zemun.

Ognjenović, P.; Škorc, B. (2012) *Naše namere i osećanja*. Zavod za udžbenike. Beograd.

Osgood C. E. (1975a) *Cross-Cultural Universals of Affective Meaning*. Univ. of illinois Press.

Osgood, C. E.; Succi, G.; Tannenbaum, P. H. (1975b) *The Measurement of Meaning*. University of illinois Press.

Pavlović, Z. (1977) *Svet boje*. Turistička štampa. Beograd.

Paulson, G. L.; Paulson, s. (2008) *Vodič za duhovno buđenje*. iD Esotheria. Beograd.

Paulson, G. L. (1993) *Kundalini and the Chakras: a Practical Manual – Evolution in this Lifetime*. Llewellyn Publications, inc.

Pejić B., Škorc B. (2013) Linearno predstavljanje boja.

Naučni skup: Darovitost, talenat, kreativnost. *IX Konferencija: Dani primenjene psihologije*, Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet, 27-28. 09. 2013.

Pejić B.; Škorc B. (2014a). Preferencija i asocijativno značenje boja kod studenata umetničkih i neumetničkih fakulteta. *Zbornik radova NISUN 3: Savremene paradigme u nauci i naučnoj fantastici* (iii tom). str. 87-99. Univerzitet u Nišu, Filozofski fakultet..

Pejić B., Škorc B., Pflug s. (2014b) Korišćenje i preferencija boja. *Zbornik radova sa XX Naučnog skupa: Empirijska istraživanja u psihologiji*. str.41-46. Institut za psihologiju i LEP, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

- Pongracz, M.; Santner, I. (1970) *Carstvo snova : 4000 godina tumačenja sna*. Zagreb : Naprijed.
- Radenković, Lj. (1996) *Simbolika sveta u narodnoj magiji Južnih Slovena*. Balkanološki institut saNu. Knjiga 67. Prosveta. Niš.
- Rajkenborg van, J. (2005) *Elementarna filozofija modernog Ružinog krsta*. Rosencruciana. Beograd.
- Raković, D. (ur.) (1999) *Anti-stres holistički priručnik*. Internacionalni anti-stres centar (iasc). Beograd.
- Russell, B. (1998) *Istorija zapadne filozofije*. Narodna knjiga alfa. Beograd. Lapovo.
- Savić, J. (2007) *Kreativnost, izgradnja zajednice i razvoj*. Filozofski fakultet Banja Luka, Zdravo da ste Nvo.
- Siegel, B. (2010) *Ljubav, medicina i čuda*. Plavi jahač. Beograd.
- Škorc, B. (1994) *O simboli boja*. Psihološka istraživanja VI, Institut za Psihologiju.
- Škorc, B. (2007) *Odnos boja – reč – oblik*. XIII Naučni skup *Empirijska istraživanja u psihologiji*, Filozofski fakultet Beograd, 10-11. februar, 2007
- Škorc B. (2008) Kvalitativna analiza preferencije i opisa boja kod studenata vizuelnih umetnosti. *Empirijska istraživanja u psihologiji*, 7 – 8. februar, Filozofski fakultet Beograd
- Škorc, B.; Pejić, B. (2010a) Description of favorite colours in students of visual arts. *Aesthetic + Design, 21st Congress of IAEA, Proceedings*. Dresden. International association of Empirical aesthetics.
- Škorc, B., Pejić, B. (2010b) subjektivna povezanost boje i zvuka. XVI Naučni skup *Empirijska istraživanja u psihologiji*. Filozofski fakultet univerziteta u Beogradu.
- Škorc, B.; Pejić, B. (2014) Korišćenje i preferencija boja. *Naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji. XX*
- Škorc, B.; Pejić, B.; Milićević, N. (2019) Kompleksnost i izvornost kao komponente dopadanja kod nepoznatih simbola.

XXV Naučni skup Empirijska istraživanja u psihologiji. Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.

Štajner, r. (2011) *Teosofija Rozenkrojcera*. Antroposofski kulturni centar. Beograd.

Štajner, r. (2015) *Filozofija slobode: osnovni jednog modernog pogleda na svet*. Medijska knjižara Krug. Beograd.

Sternberg, r.; Grigorenko, E.; singer, J. (2005) *Creativity – from Potential to Realization*. American Psychological association. Washington Dc.

Stivens, a. (2005) *Arijadnino klupko: vodič kroz simbole čovečanstva*. Stylos. Novi sad.

Suzuki, D. t. (2016) *Uvod u zen budizam*. Kokoro. Beograd.

Tart, c. t. ed. (1972) *Altered States of Consciousness*. Anchor Books Doubleday & company inc. Garden city, New York.

Tolstoj, s.; radenković, Lj. (ur.) (2001) *Slovenska mitologija*. Zepter book world. Beograd.

Valentine, c. W. (1962) *The Experimental Psychology of Beauty*. methuen & co Ltd, London.

Velimirović, N. (1998) *Simvoli i signali*. Slobodna knjiga. Beograd.

Vigotski, L. (1977) *Mišljenje i govor*. Nolit, Beograd.

Vitković – Žikić, m. (2001) *Pirotski ćilimi*. Muzej primenjene umetnosti, Beograd.

Washburn, m. (2003) *Embodied Spirituality in a Sacred World*. State University of New York.

O autoru

Bojana Škorc je doktor psihologije, redovni profesor na Univerzitetu umetnosti u Beogradu, sarađivala je kao predavač na mnogim fakultetima u zemlji i regiji. Sarađuje sa Fizičkom fakultetom, Učiteljskim fakultetom i Biološkim fakultetom Univerziteta u Beogradu. Drži univerzitetske kurseve iz psihologije kreativnosti, psihologije umetnosti i psihologije obrazovanja. Autor je knjiga „Kreativnost u interakciji – psihologija stvaralaštva“, „Interaktivne metode u obrazovanju“ i „Naše namere i osećanja“ (koautor). Više od 25 godina je učestvovala u programima za ljude pogođene oružanim sukobima i podzastupljene društvene grupe, u okviru rada nevladinih udruženja Zdravo da ste, Jugoslovenski centar za prava deteta i International rescue committee. Kao izvršni partner učestvovala je u više od 60 programa pod pokroviteljstvom UNHCR, Radda Barnen Sweden, Stichting vluchteling Nederlands, Danish Red Cross, Belgian Red Cross Flanders, UNDP, Japan International Cooperation Agency, Actions for Children and Communities Tokyo, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstva omladine i sporta i drugim. Objavila je 200 istraživanja iz oblasti psihologije umetnosti, socijalne psihologije, psihologije obrazovanja i kliničke psihologije. Član je Društva psihologa Srbije, International association of Empirical aesthetics, American Psychological Association, East Side Institute for Group and Short Term Psychotherapy, Udruženja za empirijska istraživanja umetnosti Srbije. Inicijator i organizator je velikog broja stručnih i interdisciplinarnih skupova na temu odnosa između kvantnih nauka, inovativnih holističkih pristupa, umetnosti, socijalnog aktivizma i psihologije.

81

CIP – katalogizacija u publikaciji

Народна библиотека Србије, Београд

159.937.515 (035)

159.923.3(035)

Bojana Škorc 1961 - : Poći u svim Pravcima

Boja i krug - simboličko istraživanje

Izdavač Mostart d.o.o. – Zemun www.mostart.co.rs

Urednik Dragan Stojković

Kontakt mostart@eunet.rs mob.: 064/111-64-12

Prepres most art Štampa: Skriptainternacional, Beograd

Tiraž 200 Prvo izdanje

Zemun 2019.

ISBN 978-86-80640-33-4

A) боје – психолошки аспект – приручници – б) самоспознаја

COBISS.SR-ID 279339788

Iz recenzija

Bojana Škorc se ne prihvata primamljivih pretenzija (kojih bi se retko koji autor odrekao) da svoja otkrića grubo svrsta u neku vrstu dijagnostičkih instrumenata, već nudi nešto mnogo šire i dublje, a to je kao što naslov dela kaže: poziv na putovanje u svim pravcima u simboličkom istraživanju sebe... Reč je ne samo o izazovu, već i o nekoj vrsti unutrašnje estetike gde su istraživač i posmatrana pojava unutrašnjeg polja jedno te isto. Sve je jedno... Spolja i unutra se spajaju, kao i mikrokosmos u nama i beskraj oko nas.

Nebojša Milićević

Knjiga koja u naslovu poziva na divergentno putovanje, zahteva od čitaoca da makar za trenutak zaboravi imperijalne uticaje u učenju, kojima je linearno kretanje, iz tačke A u tačku B, osnovni a često i jedini princip kretanja. Ovaj način trošenja života je jedini izvestan. Njegova izvesnost je i najveća kazna za zatočeni čovekov duh. Pa ipak većina bira tu nepodnošljivu izvesnost pre nego prihvati poniranje u nesagledive dubine sopstvenoga duha. Na podlozi ove gole činjenice Bojana projektuje svoje prosvetiteljske ciljeve. Ona svojim pedagoškim radom, javnim nastupima i literaturom udahnuje snagu pre svega mlađima da se bore i izbore za vrlinu slobodnomislećeg bića koje neće postati žrtvom nedovršenih socijalnih projekata.

Adam Pantić

Otud, vrednost ove knjige odražava se i u tome što, kroz poziv na neobaveznu igru, pruža priliku čitaocima da se na trenutak vrate korenima, iskonskom, instinktivnom i da, makar na trenutak, u „carstvu intrapsihičkog polja“ osveste nejasna osećanja, odnose sa ljudima, dopadanja i nedopadanja, preispitaju sistem vrednosti, da se zamisle i razmisle o dobrom i zlu, istinama i lažima... Pruža mogućnosti užurbanim pojedincima, koji u trci sa vremenom i sticanjem materijalnog, zaboravljaju šta su suštinske vrednosti. Ova knjiga je poziv, kako kaže sama autorka, na „unutrašnju šetnju kroz sebe u svim pravcima“, do granica koje sami odredimo.

Biljana Pejić